

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
рішень Європейського суду
з прав людини
(серпень – вересень 2020 року)

Зміст

Стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на життя)	4
TËRSHANA v. Albania: неналежне розслідування факту понівечення обличчя заявниці кислотою – порушення	4
KOTILAINEN AND OTHERS v. Finland: нездатність органів влади захистити життя потерпілих від стрілянини у школі – порушення	7
Стаття 3 Конвенції (заборона катування)	10
AGGERHOLM v. Denmark: знерухомлення шляхом прив'язування до ліжка у психіатричному закладі впродовж більше 23 годин – порушення	10
Стаття 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність)	12
GRUBNYK v. Ukraine: досудове тримання заявника під вартою, підозрюваного у тероризмі – відсутність порушення	12
Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)	15
PROSKURNIKOV v. Russia: обґрунтування вироку результатами експертизи, що була проведена працівником правоохоронного органу (слідчим) – порушення	15
PERVANE v. Turkey: відсутність захисника на стадії досудового розслідування – відсутність порушення	18
ČIVINSKAITĖ v. Lithuania: перегляд дисциплінарного провадження щодо заявниці за участю політичних діячів та медіа з дотриманням принципу неупередженості – відсутність порушення	21
Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)	24
KAMINSKAS v. Lithuania: знесення самочинного будівництва на ділянці, що належить до земель лісового фонду – відсутність порушення	24
LEVCHUK v. Ukraine: відмова у виселенні чоловіка, який вчиняв щодо заявниці акти домашнього насильства – порушення	28
FATKHUTDINOV v. Russia: відмова у наданні права на спілкування з дитиною особі, яка не була біологічним батьком, проте виховувала і піклувалась про неї – порушення	32
Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)	36
OOO REGNUM v. Russia: притягнення до відповідальності ЗМІ за висвітлення інформації, отриманої від органів влади – порушення	36
N.Š. v. Croatia: засудження заявниці за порушення таємниці провадження зі встановлення опіки над її внучкою – порушення	41

Стаття 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання)	45
YORDANOVI v. Bulgaria: кримінальне провадження щодо заявників за створення політичної партії з релігійних міркувань – порушення	45
Стаття 14 Конвенції (заборона дискримінації)	48
G.L. v. Italy: незабезпечення рівних можливостей для навчання дітей з особливими потребами – порушення	48
Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції (захист права власності)	51
ARZAMAZOVA v. The Republic of Moldova: позбавлення права власності добросовісного набувача без належної компенсації – порушення	51
S.A. ZRT. AND T.R. v. Hungary: законодавчі зміни, що позбавляли заявників права користування землею сільськогосподарського призначення (узуфрукт) – порушення	53
BELOVA v. Russia: повернення майна у власність держави від приватної особи – відсутність порушення	58
Стаття 3 Першого протоколу до Конвенції (право на вільні вибори)	61
POLITICAL PARTY "PATRIA" AND OTHERS v. The Republic of Moldova: необґрунтована дискваліфікація партії-заявника від участі у виборах – порушення	61
Рішення ЄСПЛ, ухвалені проти України	63

СТАТТЯ 2 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА ЖИТТЯ)

[TËRSHANA v. Albania \(№ 48756/14\)](#)

Обставини справи

Справа стосувалася нападу на заявницю у 2009 році, що мало наслідком її знівечення внаслідок обливання верхньої частини тіла кислотою невстановленою особою. Заявниця підозрювала, що такі дії вчинив її колишній чоловік, якого вона звинувачувала у домашньому насильстві.

Заявниця у справі, Д. Т., є громадянкою Албанії, яка народилася у 1984 році й проживає в м. Тирана (Албанія).

29 липня 2009 року заявниця йшла вулицею міста зі своїми колегами, коли невідома особа напала на неї і облила її кислотою. Заявницю доставили до лікарні у критичному стані, 25 відсотків її тіла було знівечено у результаті опіків. Невдовзі після нападу заявниця поїхала до Італії для проходження спеціалізованого медичного лікування; їй було проведено щонайменше 14 операцій у період між 2009 та 2012 роками. Заявниця страждала від нападів тривоги і мала психологічні проблеми; крім цього вона боялась повертатись до Албанії. Правоохоронні органи негайно розпочали розслідування цього інциденту. Заявниця надала показання, в яких стверджувала, що не впізнала свого нападника, але підозрювала, що напад був організований її колишнім чоловіком І. А., який вже вчиняв насильницькі дії стосовно неї та погрожував їй вбити у минулому.

У квартирі І. А. було проведено обшук та вилучено декілька предметів, у тому числі два ножі. Його було затримано за виготовлення та незаконне володіння зброєю. Однак пізніше прокурор районної прокуратури припинив кримінальне розслідування щодо І. А., встановивши, що ножі були призначені для декоративного використання, а отже, злочину вчинено не було.

Під час кримінального провадження були проведені й інші слідчі дії, зокрема, огляд місця події, допит членів сім'ї заявниці та І. А., було отримано відеозаписи з камер спостереження, встановлених на території двох банків, що розташовані поблизу місця вчинення нападу, отримано результати судово-медичних експертиз та доручено ідентифікувати відбитки пальців на контейнері з речовиною, який невідома особа кинула в неї, та встановити походження речовини, що була знайдена в контейнері та на одязі заявниці.

У лютому 2010 року було призупинено розслідування, в ході якого не вдалося встановити як походження речовини, якою облили заявницю, так і особу винного. Заявниця неодноразово зверталася до відповідних державних органів із вимогою дізнатися про результати розслідування, проте марно. За останніми даними, що є у матеріалах справи, провадження у справі триває й досі.

У 2013 році національні суди припинили провадження у справі за позовом про відшкодування шкоди проти держави, оскільки ні заявниця, ні її адвокат не з'явилися на судові засідання у цій справі.

Оцінка Суду

Стаття 2 Конвенції (право на життя)

Суд зауважив, що обов'язок держави в межах Конвенції вживати превентивних заходів для захисту особи, життю якої загрожує небезпека, не повинен накладати на органи державної влади непосильний або непропорційний тягар. Дійсно, Суд не мав можливості встановити, яким чином органи державної влади можуть нести відповідальність за те, що не запобігли нападу на заявницю.

По-перше, Суд проаналізував законодавство Албанії стосовно відповідальності за вчинення злочинів проти життя та здоров'я, чинного на час вчинення нападу, і переконався в його ефективності. На той час за змістом положень Кримінального кодексу встановлені особливості розгляду справ про злочини проти життя чи здоров'я людини, які повинні розслідувати органи прокуратури за їх власною ініціативою. Крім того, сторона обвинувачення порушила кримінальне провадження за фактом нападу на заявницю відповідно цих норм кримінального закону, зокрема статті 88 КК, за якою умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, що призвело до знівечення, карається позбавленням волі на строк до 10 років.

По-друге, Суд встановив, що органи державної влади не могли знати про реальний та безпосередній ризик заподіяння шкоди життю чи фізичній недоторканності заявниці, оскільки вона ніколи до настання нападу не повідомляла органам державної влади, що їй загрожує небезпека. Вона вперше поскаржилася на насильство з боку свого колишнього чоловіка під час допиту після нападу 29 липня 2009 року.

Таким чином, статтю 2 Конвенції щодо позитивного обов'язку органів державної влади захищати життя та фізичну недоторканність заявниці порушено не було.

Надалі Суд нагадав про необхідність проведення в тій чи іншій формі ефективного офіційного розслідування за обставин, коли є підстави вважати, що особа отримала травми, що загрожують життю, за підозрілих обставин. За результатами такого розслідування має бути встановлена причина заподіяних ушкоджень та ідентифіковано винних осіб з метою їх подальшого покарання.

У міжнародних звітах щодо Албанії неодноразово підкреслювався високий рівень насильства щодо жінок. Крім того, і в національних доповідях мала місце думка, що у відповідний час насильство щодо жінок було досить поширеною проблемою. У міжнародних звітах також вказувалося, що насильство щодо жінок не завжди реєструється, не розслідується належним чином, винні особи не притягуються до відповідальності, у зв'язку з чим останні уникають покарання. У звітах зазначалося, що правоохоронні органи приділяють не достатньо уваги проблемі насильства щодо жінок на основі «соціального ставлення та культурних цінностей», а також, що атмосфера пом'якшення відповідальності чи безкарності осіб, які вчинили насильство, є домінуючою. На час здійснення нападу в Албанії існувала *prima facie* загальна атмосфера, яка сприяла насильству проти жінок.

Крім цього, з огляду на те, що напад було вчинено у загальній атмосфері поблажливості до відповідальних за насильство щодо жінок осіб в Албанії у відповідний час, як установив Суд, більш важливим було те, щоб органи влади діяли з особливою ретельністю та провели ефективно розслідування.

Тим не менше, незважаючи на вжиття певних слідчих заходів, органи державної влади так і не змогли встановити походження речовини, якою було облите заявницю. Жодних хімічних чи токсикологічних експертних досліджень проведено не було через відсутність необхідного спеціалізованого обладнання та належної компетенції відповідних органів. Суд не міг визнати, що настільки важливий для цієї справи захід не був проведений з належною оперативністю та визначеністю.

Зазначені обставини справи у поєднанні з тим, що заявниці не було надано жодної інформації про хід розслідування її кримінальної справи, незважаючи на неодноразові її клопотання, не свідчили про ефективність реакції органів державної влади у відповідь на напад із застосуванням кислоти, а тому була порушена стаття 2 Конвенції у процесуальному аспекті.

Висновок

Відсутність порушення статті 2 Конвенції (право на життя) у матеріальному аспекті.

Порушення статті 2 Конвенції у процесуальному аспекті.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 4 серпня 2020 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

KOTILAINEN AND OTHERS v. Finland (№ 62439/12)

Обставини справи

Справа стосувалася скарг на неспроможність органів влади захистити життя жертв стрілянини у школі в місті Каугайокі у 2008 році, в результаті якої було вбито 10 осіб.

Заявниками в цій справі були 10 фінських громадян, які є родичами дев'яти студентів та вчителя, які загинули в результаті стрілянини у 2008 році.

За декілька місяців до нападу підозрюваний отримав ліцензію на володіння зброєю у місцевому відділку поліції. В доповнення до деяких інтернет-публікацій, зокрема і коментаря до фільму про масове вбивство в Колумбійській середній школі – «найкраща розвага всіх часів», за день до нападу його допитав головний інспектор поліцейського відділку, щоб визначити, чи становить він небезпеку для суспільства. Інспектор вирішив, що не становить, і не вилучив зброю.

Після стрілянини, інспекторові було пред'явлено декілька обвинувачень за неналежне виконання ним своїх посадових обов'язків та вбивство з грубої необережності. У 2011 році суди визнали інспектора винним за першим обвинуваченням, встановивши, що інтернет публікації підозрюваного викликали занепокоєння і вимагали тимчасового вилучення зброї. Що стосується другого обвинувачення, суди визнали, що інспектор не несе відповідальності за вбивства, оскільки він не мав жодних підстав для підозри існування реального ризику нападу в школі у формі стрілянини.

Скарги заявників до Верховного суду були відхилені. Інспекторові винесли попередження, а вимоги про компенсацію заявникам були відхилені.

Уряд створив комісію з розслідування обставин стрілянини в школі. За результатами її діяльності було підготовлено декілька рекомендацій стосовно доступності зброї, служб психічного здоров'я молоді, планування безпеки в школах та взаємодії між органами влади для запобігання подібним інцидентам.

Оцінка Суду

Стаття 2 Конвенції

ЄСПЛ відхилив аргумент Уряду про втрату заявниками статусу потерпілих від порушення Конвенції. Суд дійшов висновку, що рішення судів не були на їхню користь, органи влади не визнали жодного порушення Конвенції і не надали жодної компенсації.

Обов'язок захищати життя

ЄСПЛ підкреслив, що ключовою скаргою заявників було те, що особі, яка вчинила стрілянину, було дозволено володіти зброєю, яку поліція не вилучила перед нападом.

Відзначаючи неминучий ризик праву на життя від використання зброї та обов'язок держав приймати та здійснювати заходи для забезпечення

громадської безпеки, ЄСПЛ не зміг встановити будь-яких недоліків у відповідному механізмі / законодавстві Фінляндії на час подій.

Повторюючи доводи національних судів, Суд також не зміг дійти висновку про наявність реального та безпосереднього ризику життю певного кола осіб, про який органи влади знали або мали б знати. Тому Суд не міг підсумувати, що обставини справи спричинили необхідність забезпечення особистого захисту жертв вбивства чи інших учнів або персоналу школи, або що існує реальний та безпосередній ризик з боку підозрюваного, про який поліція знала або мала би знати до нападу.

ЄСПЛ також відхилив аргумент заявників, що поліція мала б отримати медичні та військові відомості про вбивцю для отримання інформації про його психічне здоров'я.

Обов'язок проявляти належну обачність стосовно вогнепальної зброї

ЄСПЛ далі розглянув питання, чи дотрималась держава свого обов'язку із ретельності / старанності у захисті суспільної безпеки, взявши до уваги суть справи, а саме застосування вогнепальної зброї та високий рівень ризику для життя.

ЄСПЛ підкреслив, що поліції стало відомо про те, що злочинець розміщував в Інтернеті свої публікації, які хоча і не містили погрози, проте породили сумнів, чи зможе він безпечно залишати у володінні зброю. Поліція допитала його, проте не вилучила зброю. Помилка однієї особи при прийнятті рішення не може бути достатньою для висновку про порушення державою Конвенції, однак для Суду питання в цій справі виходить за рамки такої помилки.

Ключовим питанням було те, чи існують певні заходи, які, як можна було б розумно очікувати, мали б бути вжиті органами влади для уникнення ризику для життя від потенційної небезпеки, про яку свідчили дії злочинця.

Поліції був доступний такий захід, як вилучення зброї. Він би не спричинив значного втручання у жодні конкуруючі інтереси згідно з Конвенцією, і це не передбачало необхідності вжиття складних чи делікатних заходів для врівноваження відповідних інтересів. Дійсно, Апеляційний суд зауважив, що зброю можна було вилучити згідно з національним законодавством, що є менш суворим запобіжним заходом.

Таким чином, Суд зауважив, що вилучення зброї було розумним запобіжним заходом, беручи до уваги сумніви у здатності правопорушника володіти нею. Тому органи влади не виконали покладеного на них обов'язку із прояву особливої ретельності / обачливості у зв'язку із особливо високим рівнем ризику для життя, що є невід'ємним ризиком будь-якої неправомірної поведінки із залученням зброї.

ЄСПЛ шістьома голосами проти одного констатував порушення державою своїх зобов'язань із захисту життя за статтею 2 Конвенції.

Розслідування

ЄСПЛ не виявив проблем стосовно упередженості чи відсутності незалежності під час досудового розслідування, або що воно було неповним чи помилковим.

ЄСПЛ одноголосно не вбачив підстав для констатації порушення статті 2 Конвенції у процесуальному аспекті.

Висновок

Порушення статті 2 Конвенції (право на життя) у матеріальному аспекті.

Відсутність порушення статті 2 Конвенції у процесуальному аспекті.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 17 вересня 2020 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 3 КОНВЕНЦІЇ (ЗАБОРОНА КАТУВАННЯ)

[AGGERHOLM v. Denmark \(№ 45439/18\)](#)

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявника, який страждає на шизофренію, на те, що він був прив'язаним до ліжка у психіатричній лікарні приблизно 23 години, впродовж одного з найбільш тривалих періодів такої іммобілізації з-поміж будь-яких, розглянутих Судом.

У 2005 році заявника було засуджено до госпіталізації у психіатричному закладі після п'яти випадків насильства щодо державних службовців.

Після спливу восьми років покарання лікар заявника прийняла рішення про його знерухомлення шляхом прив'язування до ліжка після погроз щодо неї. Взявши до уваги попередні спроби погроз нападів на персонал лікарні та його пацієнтів, лікар дійшла висновку, що заявник становив небезпеку, скасувала його день відпочинку та розпорядилася про вжиття обмежувальних заходів, які розпочалися 8 лютого 2013 року о 13:15.

Згідно з щоденними медичними записами інший лікар оглянув заявника через п'ять годин і 40 хвилин, визнав його «тихим», «більш балакучим»; вирішив звільнити одну пов'язку на нозі та дозволив відвідати туалет. Чотири години потому той самий лікар підтримав обмежувальні заходи, оскільки заявник все ще був потенційно небезпечним. О 10:30 ранку наступного дня, оскільки заявник спав всю ніч, лікар вирішив, що відтепер він є безпечним, тому його можна звільнити від пасків ліжка. Заявника було звільнено о 12:05 після розмови з лікарем.

Заявник скаржився до різних адміністративних та судових органів. Суди встановили, що застосовані до заявника заходи були необхідними задля уникнення неминучої небезпеки для нього та інших осіб і менш суворі заходи не могли бути застосовані.

Оцінка Суду

ЄСПЛ встановив, що ця справа є відмінною від інших справ, у яких він визнавав, що прив'язати особу до ліжка навіть на декілька годин вже є достатнім для констатування порушення статті 3 Конвенції. Ці справи були пов'язані із позбавленням волі осіб, які вже в будь-якому разі були поміщені до дисциплінарної камери: жінки, яка була поміщена до психіатричної лікарні проти своєї волі, та душевно хворого чоловіка, який був поміщений до витверезника, тоді як заявника було поміщено до психіатричної лікарні внаслідок кримінального засудження за насильство.

Більше того, Суд підкреслив, що національні суди ретельно розглянули справу, у світлі Європейських та національних стандартів, підтверджуючи наявність достатніх підстав для рішення лікаря прив'язати заявника до ліжка. Крім цього,

незважаючи на спроби поговорити чи просто залишити заявника в спокої, він залишався надзвичайно агресивним, і лікар, обізнаний про його історію нападів на персонал лікарні та інших пацієнтів, визнав, що він становив небезпеку для оточуючих.

Суди загалом також вказували, що згідно із записами застосування жоден альтернативний прив'язуванню захід не був можливим. ЄСПЛ не може спекулювати тим, чи могли бути застосовані менш інтрузивні заходи, наприклад, заспокійливі ліки.

Тому ЄСПЛ відзначив, що іммобілізація заявника використовувалася як крайній захід і це було єдиним доступним заходом для запобігання безпосередній чи неминучій шкоді іншим особам.

Проте ЄСПЛ зауважив, що національні суди не розглянули питання стосовно продовження та тривалості цього заходу.

По-перше, заявник мав вільну лише одну ногу, йому було дозволено відвідати туалет лише після огляду лікаря, який встановив, що він заспокоївся, тоді як вже після спливу чотирьох годин той самий лікар визнав заявника все ще потенційно небезпечним і продовжив обмежувальні заходи. ЄСПЛ підкреслив, що потенційна небезпека не може бути прирівняна до безпосередньої загрози, як це передбачено національним законодавством.

По-друге, заявник не отримував медичної допомоги впродовж 12 годин, коли він спав всю ніч, а також і з боку персоналу лікарні. Це означало, що жодної оцінки небезпеки заявника впродовж цього часу проведено не було.

По-третє, хоча черговий лікар вирішив, що заявника можна було безпечно звільнити о 10:30 9 лютого 2013 року, він звільнив його лише після спливу 1 години і 35 хвилин. Жодного пояснення цієї затримки надано не було.

Таким чином, органи влади недостатньо довели, що продовжувана іммобілізація заявника до ліжка впродовж 23 годин була суворо необхідною. Суд не може визнати те, що такі заходи поважали гідність людини і не спричинили йому біль і страждання.

Висновок

Порушення статті 3 Конвенції (заборона катування).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 15 вересня 2020 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 5 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ)

GRUBNYK v. Ukraine (№ 58444/15)

Обставини справи

Справа стосувалася затримання заявника та його ув'язнення у зв'язку з різними терористичними злочинами в Одесі 2015 року.

Затримання та ув'язнення заявника мало місце на фоні серії терористичних нападів в Одесі, зокрема вибуху біля приміщення Служби безпеки України (СБУ) 27 вересня 2015 року, а також насильницьких подій в Криму та на Сході України у 2014–2015 роках. Заявник мав зв'язки з російської націоналістичною групою.

19 жовтня 2015 року після затримання деяких спільників заявника його було затримано у зв'язку із нападом на приміщення СБУ. Надалі пред'явлене заявникові обвинувачення було змінено і, зокрема, включало в себе створення та керівництво терористичною організацією.

Заявник стверджував, що його не було поінформовано про причини його затримання. Було проведено обшуки його будинку та орендованої квартири у присутності заявника, проте він мав доступ до захисника лише наступного дня, коли було складено офіційний протокол про затримання. Під час обшуку було виявлено деякі хімічні речовини, радіо та електроінструменти, певне обладнання. Того ж дня заявника було поміщено під варту на строк 60 днів.

Строк перебування під вартою неодноразово продовжувався, а його законність підтверджувалася судом апеляційної інстанції. Зокрема, суди обґрунтовували це тим, що відповідно до закону звільнення під заставу за вчинення терористичних злочинів не допускається і мав місце ризик переховування та вчинення нового правопорушення. Суди не розглянули скарги заявника про затримку у 23 години між його фактичним затриманням та складенням протоколу про затримання. Суди також не розглянули аргумент заявника про те, що у його справі не може застосовуватися така підстава затримання без рішення суду, як «безпосередньо після вчинення правопорушення».

Згідно з інформацією в ЗМІ 29 грудня 2019 року заявника було звільнено та відправлено до «Донецької народної республіки» в рамках обміну полоненими з Російською Федерацією.

Оцінка Суду

Пункт 1 статті 5 Конвенції

Заявник скаржився, що його було затримано без попереднього рішення суду, протокол затримання було складено наступного дня після затримання і він був нечітко сформульований.

ЄСПЛ підкреслив, що затримка у 23 години між фактичним затриманням заявника та складенням протоколу затримання сторонами не оскаржувалась.

Заявник скаржився на затримку, проте жодного пояснення цьому в рамках національного провадження надано не було.

Суд незмінно вважає, що незафіксоване тримання під вартою є серйозним порушенням та запереченням основоположних гарантій за статтею 5 Конвенції. Тому в цій справі було порушено пункт 1 статті 5 Конвенції.

Беручи до уваги ці висновки, Суд не визнав необхідним розгляд скарги заявника в частині обґрунтування протоколу затримання за пунктом 1 статті 5 Конвенції.

Пункт 2 статті 5 Конвенції

Заявник заперечував факт, стверджуваний Урядом, що працівники СБУ усно поінформували його про причини затримання.

ЄСПЛ встановив, що заперечення заявника було розпливчатым та необґрунтованим. Пояснення Уряду, з одного боку, підтверджувались контекстом / обстановкою, а саме терористичним нападом під час значної напруги в Одесі, та послідовністю подій, що включали в себе проведення працівниками СБУ обшуків у супроводі експерта з розмінування, в результаті яких в орендованій квартирі заявника було виявлено вибухові пристрої. Ці обставини, а також той факт, що працівники СБУ допитували заявника про вибухові речовини під час обшуку, мали головним чином вказувати заявникові на причини позбавлення його свободи.

Більше того, затримка з офіційним поясненням причин затримання заявника жодним чином не перешкодила заявникові оскаржити законність його затримання. Заявник наступного дня після затримання постав перед судом, і на той час вже був поінформований про предсвлену йому підозру. Тому пункт 2 статті 5 Конвенції порушено не було.

Пункт 3 статті 5 Конвенції

ЄСПЛ підкреслив, що у 2019 році Конституційний Суд України визнав неконституційним положення Кримінального процесуального кодексу, яким передбачено, що запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, домашнього арешту, застави не можуть бути застосовані до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні терористичних злочинів. У своєму рішенні Конституційний Суд України також наголосив, що на практиці цей закон обмежив здатність судів належним чином обґрунтовувати рішення про тримання під вартою, хоча суди зберегли за собою повноваження звільняти таких підозрюваних, якщо вони не представляють небезпеки.

Однак завданням Суду є розгляд відповідного законодавства та практики його застосування з огляду на обставини конкретної справи, а не абстрактний розгляд.

За конкретних обставин цієї справи Суд визнав очевидним, що звільнення заявника не було можливим. Заявник підозрювався в організації та керівництві терористичною організацією, яка використовувала складні методи прихованих операцій для здійснення надзвичайно небезпечної діяльності.

Більше того, справа заявника розглядалась на фоні значної напруги в Одесі та втечі обвинувачених в інших гучних справах.

Тому національні суди, які наділені повною юрисдикцією з перегляду ув'язнення заявника мали перед собою переконливі докази на підтримку висунутих проти нього обвинувачень та ризику його втечі у разі звільнення.

Більше того, з плином часу в національних судах змінились підстави для продовження строку тримання заявника під вартою; зокрема суди в квітні 2016 року відзначили, що його роль в організації підпільної діяльності була ще однією підставою вважати, що заявник може втекти.

Підкреслюючи конвенційний обов'язок органів влади захищати фактичних або потенційних жертв від насильницьких нападів, ЄСПЛ встановив, що національні суди надали «релевантні» та «достатні» підстави для ув'язнення заявника.

Тому пункт 3 статті 5 Конвенції порушено не було.

Пункт 2 статті 6 Конвенції

Заявник вказував, що в первинному рішенні про його ув'язнення, районний суд зазначив, що він «вчинив особливо тяжкий злочин», чим попередньо вирішив результат провадження проти нього.

ЄСПЛ встановив, що він може тлумачити це твердження лише як висловлення районним судом своєї думки, що заявник дійсно був винним в особливо тяжкому злочині, у вчиненні якого підозрювався, а не був засуджений на той час.

Таке неналежне обґрунтування могло б бути технічною помилкою районного суду, проте вона не була пізніше визнана чи виправлена судами чи іншим органом влади.

Відповідно право заявника на презумпцію невинуватості було порушено.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність) у зв'язку із затримкою у складенні протоколу затримання.

Порушення пункту 1 статті 5 Конвенції стосовно затримання заявника без попереднього рішення суду.

Відсутність порушення пункту 2 статті 5 Конвенції.

Відсутність порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

Порушення пункту 2 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 17 вересня 2020 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 6 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД)

PROSKURNIKOV v. Russia (№ 48364/11)

Обставини справи

Справа стосувалася стверджуваної несправедливості кримінального провадження проти заявника, а саме призначення як незалежного експерта офіцера міліції, чий висновок був покладений в основу обвинувачення, а так само посилання суду на ці висновки як на докази.

У травні 2008 року діючий керівник слідчого відділу департаменту з податкових злочинів Державного департаменту внутрішніх справ (Investigative Division No. 2 of the Department in Charge of Tax Crimes of the State Department of the Interior of the Moscow Region) (далі – департамент) Московської області Ш. прийняв рішення про проведення перевірки муніципальної лікарні, посаду головного лікаря якої обіймав заявник.

До складу групи для перевірки увійшли троє працівників, одним з яких був К. За результатами перевірки було виявлено низку порушень, у зв'язку із чим заявникові було пред'явлено обвинувачення у вчиненні ним двох епізодів зловживання службовим становищем та двох епізодів несанкціонованого використання коштів державного бюджету на суму, що перевищує 7,5 млн рублів.

В березні 2009 року слідчий у справі заявника призначив К. для проведення судово-економічної експертизи з визначення розміру шкоди, завданої в результаті несанкціонованого використання коштів державного бюджету.

В червні того ж року К. завершила відповідну експертизу, а в липні її висновки були представлені заявникові.

У невстановлену дату суд першої інстанції відкрив провадження у справі заявника.

В жовтні 2010 року заявник звертався із клопотанням до суду про виключення звіту К. з обсягу доказів, оскільки вона як офіцер департаменту не була кваліфікована для проведення судової експертизи в цій справі. Крім цього, заявник вимагав проведення незалежної судової експертизи, однак його вимога була відхилена судом як недоцільна.

Того ж місяця суд першої інстанції визнав заявника винним за пред'явленим обвинуваченням і призначив покарання у виді двох років і шести місяців позбавлення волі умовно із заборобою займати посади державної служби строком на два роки. Окрім допиту К., суд також допитав лікарів, які працювали в медичному закладі, підрядників лікарні та пацієнтів, які проходили лікування. Суд також дослідив угоди та фінансові документи лікарні. Окрім показань свідків та фінансових доказів, суд також обґрунтував свої висновки і результатами експертизи, проведеної К.

Заявник заперечував свою вину та оскаржив висновки судово-фінансової експертизи, оскільки К. не могла бути неупередженою, зважаючи на її участь у перевірці, результати якої стали приводом для обвинувачення.

В лютому 2011 року суд апеляційної інстанції підтримав засудження заявника, проте скасував попередній вирок у частині заборони займати посади державної служби. Крім цього, апеляційний суд підкреслив, що суд першої інстанції правильно встановив вину засудженого, пославшись на прийняті та досліджені судом докази, зокрема і результати експертизи К.

Оцінка Суду

ЄСПЛ нагадав, що основоположним аспектом права на справедливий суд є змагальність кримінального провадження, і що між стороною обвинувачення і захисту має бути рівність сторін, що вимагає «справедливого балансу» між ними: кожній стороні має бути надано розумну можливість представити свою справу за умов, які не ставлять їх у не вигідне становище порівняно з опонентом чи опонентами (див, окрім інших справ *Kress v. France* [ВП], no. 39594/98, § 72, ECHR 2001-VI). Ясна річ, що в обвинуваченого можуть виникати сумніви в неупередженості експерта, висновок якого фактично призвів до кримінальної справи (див. *Bönisch v. Austria*, 6 травня 1985 року, § 32, Series A no. 92). Такі побоювання можуть мати певний ступінь важливості, однак вони не є вирішальними. Питання полягає в тому, чи є сумніви, що викликані такими побоюваннями, об'єктивно виправданими (див. *Brandstetter v. Austria*, 28 серпня 1991 року, § 44, Series A no. 211) (пункт 16 рішення).

Повертаючись до обставин цієї справи, Суд насамперед підкреслив, що результати експертизи, проведеної працівником міліції К., безпосередньо стосувалися складу злочину, у вчиненні якого обвинувачувався заявник. Експерт мала визначити шкоду, заподіяну в результаті стверджуваного несанкціонованого використання заявником коштів державного бюджету. На її висновки послався суд першої інстанції під час ухвалення обвинувального вироку щодо заявника. Апеляційний суд також послався на результати експертизи, підтримавши таким чином засудження заявника. Тому ЄСПЛ відхилив аргумент Уряду, що висновок експерта не був вирішальним для засудження заявника, і розглянув питання того, чи був заявник поставлений на одному рівні зі стороною обвинувачення згідно з принципом рівності сторін (пункт 17 рішення).

Розглянувши подані сторонами матеріали, ЄСПЛ дійшов висновку про недотримання принципу рівності сторін у цій справі. На думку Суду, сумніви заявника в неупередженості К. були об'єктивно виправдані (пункт 18 рішення).

Стосовно цього Суд взяв до уваги, що К. не була призначена судом експертом у вузькому його сенсі. К. була працівником правоохоронних органів, яка провела перевірку професійної діяльності заявника і чий висновок лягли в основу обвинувачення останнього. За дорученням слідчого, К. також підготувала експертний висновок, який органи обвинувачення використали як доказ проти

заявника. Заявник не мав змоги оскаржити призначення слідчого К. як експерта, підготувати адресовані конкретно їй питання чи запропонувати призначення іншого експерта. За таких обставин ЄСПЛ не міг не дійти висновку, що, судячи з усього, підготовлений К. звіт нагадував більше докази проти заявника, що використовуються стороною обвинувачення, а не «неупереджений» або «незалежний» висновок експерта (див. подібні висновки *Stoimenov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 17995/02, § 39–40, 5 квітня 2007 року) (пункт 19 рішення).

Суд також зауважив, що заявник намагався отримати альтернативний експертний висновок в рамках судового провадження, проте ця спроба не була успішною. Суд першої інстанції відхилив його клопотання, зазначивши про недоцільність проведення іншої експертизи. Апеляційний суд нічого не зробив задля виправлення цього недоліку суду першої інстанції. Під час перегляду справи заявника апеляційний суд головним чином повторив висновки суду першої інстанції про встановлення вини заявника, пославшись на звіт К. Навіть якщо, як стверджував Уряд, заявник мав змогу поставити питання К. під час її допиту судом першої інстанції, ЄСПЛ визнав, що така міра не є достатньою для висновку про те, що заявникові була забезпечена можливість представити свою справу за умов, які не поставили його у не вигідне становище порівняно зі стороною обвинувачення (пункт 20 рішення).

Зважаючи на викладене, Суд визнав, що провадження проти заявника в цілому було несправедливим. Заявник не мав змоги оскаржити висновок експерта, представлений стороною обвинувачення. В кінцевому підсумку заявника було позбавлено можливості висувати аргументи на користь свого захисту за тих самих умов, які мала сторона обвинувачення (пункт 21 рішення).

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Комітетом і набуло статусу остаточного 1 вересня 2020 року.

PERVANE v. Turkey (№ 74553/11)

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявника на упередженість суду під час кримінального провадження у зв'язку із відсутністю доступу до захисника.

12 листопада 1999 року спалахнуло збройне зіткнення між представниками Робітничої партії Курдистану (далі – РПК; незаконна збройна організація) та силами безпеки у м. Курталані. Заявник був серед поранених членів РПК; пізніше його заарештували за незаконне поводження зі зброєю. Під час перебування під вартою він заявляв і надавав пояснення щодо свого членства у РПК. Впродовж всього кримінального провадження заявник продовжував визнавати членство РПК, що мав зброю, але заперечував її використання під час сутички.

У 2009 році визнали його винним у спробі зруйнувати державний суверенітет Туреччини та вивести частину країни з-під контролю органів державної влади. Суди дійшли висновку, що заявник вчинив збройний напад; на час затримання спільно з іншими членами РПК незаконно володів зброєю.

Посилаючись на пункт 1 та підпункт «с» пункту 3 статті 6 Конвенції, заявник стверджував, що порушене проти нього провадження було несправедливим, оскільки він не міг скористатися правовою допомогою захисника під час досудового провадження, а його показання (одержані за відсутності захисника) були використані судом першої інстанції для обґрунтування його засудження.

Оцінка Суду

Загальні принципи щодо права доступу до адвоката, право зберігати мовчання, права не свідчити проти себе та зв'язок цих прав із загальною справедливістю провадження за кримінальним аспектом статті 6 Конвенції викладені у справах *Beuze v. Belgium* ([ВП], заява № 71409/10, пункти 119–50, рішення від 9 листопада 2018 року) та *Ibrahim and Others v. the United Kingdom* ([ВП], заява № 50541/08 та 3 інші, пункти 249–74, рішення від 13 вересня 2016 року) (пункт 23 рішення).

Чи було обмеження права на захисника

Суд підкреслив, що доступ заявника до захисника був обмежений в силу Закону № 3842 і, по суті, був системним обмеженням, що застосовувався на час арешту заявника (див.: *Salduz v. Turkey* [ВП], заява № 36391/02, п. 56, ЄСПЛ 2008; *Bayram Koç v. Turkey*, заява № 38907/09, п. 23, рішення від 5 вересня 2017 року). Таким чином, заявник не мав доступу до адвоката на стадії досудового провадження (пункт 24 рішення).

Стосовно вагомих підстав для обмеження права доступу до захисника на стадії досудового розгляду Суд нагадав, що таке обмеження дозволено лише за виключних обставин, воно повинно мати тимчасовий характер та ґрунтуватися на індивідуальній оцінці конкретних обставин справи. Повторюючи, що існування

виключних обставин, які задовольняють матеріально-правову вимогу вагомості підстав, автоматично не забезпечує адекватного виправдання в обмеженні права підозрюваних на правову допомогу, Суд зазначив, що встановлене законом обмеження, про яке зазначено вище, і яке виключає будь-яку індивідуальну оцінку, не може бути піддано ретельному розгляду щодо процесуальних вимог поняття «вагомості підстави» (див. справу *Beuze*, згадану вище, п. 138 зазначеного рішення). Суд дійшов висновку, що у цій справі вагомих підстав для обмеження права заявника на правову допомогу під час перебування під вартою у відділі поліції не було (пункт 25 рішення).

Справедливість провадження в цілому

ЄСПЛ зазначив, що у разі відсутності вагомих підстав для обмеження права заявника на адвоката на стадії досудового розгляду він повинен вжити заходи щодо суворого контролю в аспекті оцінки справедливості (див. справу *Beuze*, п. 165 зазначеного рішення). Тому тягар доказування покладається на Уряд, який має переконливо продемонструвати, що заявник мав право на справедливе провадження в цілому. Нездатність Уряду установити переконливі причини значно впливають на ситуацію, і можна дійти висновку про порушення пункту 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції (пункт 26 рішення).

ЄСПЛ підкреслив, що, зважаючи на обставини справи, він має з'ясувати, чи було заподіяно шкоду загальній справедливості кримінального провадження в результаті використання наданих за відсутності адвоката показань заявника для його засудження (пункт 28 рішення).

Щодо наведених обставин, у зв'язку з якими заявника було заарештовано, Суд погодився з Урядом, що обставини справи слід розглядати як інцидент *in flagrante delicto*¹, як чинник, який слід урахувати при оцінці загальної справедливості провадження (пункт 29 рішення).

Суд далі зазначив, що хоча заявник надавав зізнавальні показання щодо його членства та діяльності у РПК за відсутності адвоката на стадії досудового розслідування справи, він на жодній стадії провадження не визнавав, що вчинив збройний акт під час конфлікту. Отже, аргумент про те, що засудження заявника за статтею 125 чинного на відповідний час Кримінального кодексу, що стосується вчинення ним збройного акту, обґрунтовано заявами, які він зробив за відсутності адвоката, не може бути піддано критиці. Дійсно, як видно з мотивованого рішення, суд першої інстанції дійшов висновку, без урахування показань, які надав заявник за відсутності адвоката, щодо встановлення його відповідальності за участь у збройному конфлікті (порівняйте *Mehmet Ali Eser v. Turkey*, заява № 1399/07, пункти 52–60, рішення від 15 жовтня 2019 року), де Суд вважав, що право заявника не свідчити проти себе за заявами, які він зробив на стадії попереднього розслідування, не може перешкоджати загальній оцінці справедливості провадження, порушеного проти нього) (пункт 30 рішення).

¹ Переклад з лат.: «на місці злочину».

Отже, Суд не може дійти висновку, що використання показань заявника, наданих за відсутності адвоката, для його засудження за статтею 125 Кримінального кодексу непоправно зашкодило загальній справедливості провадження проти нього. Той факт, що суд першої інстанції у своїй загальній оцінці провадження у справі заявника спирався на частину його заяв, що стосується членства у РПК, не змінює цього висновку у світлі, зокрема, факту, що заявник на жодній стадії провадження не заперечував своєї причетності до РПК (порівняйте *Mehmet Zeki Çelebi v. Turkey*, заява № 27582/07, пункти 57–73, рішення від 28 січня 2020 року, де зміна позиції заявника стосовно його попередніх заяв щодо звинувачення проти нього вимагали ефективної дії процесуальних гарантій національних судів із метою усунення упереджень, що впливають із системного обмеження права заявника на правову допомогу) (пункт 31 рішення).

Ураховуючи наведене, варто зауважити, що хоча у справах, де відсутні вагомі підстави для обмеження права заявника на адвоката варто застосовувати суворий підхід, Суд вирішив, що Уряд переконливо довів, що систематичне обмеження права заявника на адвоката в ході досудового провадження не заподіяло шкоду загальній справедливості кримінального провадження щодо нього (див., *mutatis mutandis*, *Moroz v. Ukraine*, заява № 5187/07, п. 72, рішення від 2 березня 2017 року, *a contrario*, *Aras v. Turkey* (№ 2), заява № 15065/07, пункти 36–42, рішення від 18 листопада 2014 року), а отже, пункт 1 та підпункт «с» пункту 3 статті 6 Конвенції порушено не було (пункти 32–33 рішення).

Висновок

Відсутність порушення пунктів 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 8 вересня 2020 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

ČIVINSKAITĖ v. Lithuania (№ 21218/12)

Обставини справи

Справа стосувалася дисциплінарного провадження стосовно заявниці, старшого прокурора, щодо неналежного виконання нею своїх обов'язків під час резонансного розслідування ймовірного сексуального насильства над дитиною. Провадження мало наслідком переведення заявниці на нижчу посаду. Заявниця вважала, що дисциплінарне провадження стосовно неї та рішення адміністративних судів були несправедливими у зв'язку з участю у її справі представників політичних партій та ЗМІ.

Розслідування у 2008–2009 роках тверджень про сексуальні домагання з можливою участю матері дитини та державних посадових осіб на фоні вбивства двох підозрюваних та смерті ще одного підозрюваного і батька дитини спровокувала масштабний скандал і привернуло значну увагу публічних і політичних діячів, а також ЗМІ.

Крім цього, між жовтнем 2009 та березнем 2010 року Президент Литви та високопоставлені політики публічно розкритикували досудове розслідування, закликаючи притягнути відповідальних за недоліки осіб і суворо їх покарати.

Генеральна прокуратура провела внутрішнє / службове розслідування і дійшла висновку про наявність численних недоліків у роботі поліції та прокурорів, у тому числі й Каунаської місцевої прокуратури (далі – місцева прокуратура), де заявниця обіймала посаду заступника прокурора. За результатами дисциплінарного провадження заявницю було переведено на нижчу посаду в кінці жовтня 2009 року.

Парламентський комітет з розслідування в січні 2010 року встановив, що місцева прокуратура «явно затягувала» досудове розслідування і заявниця була однією з відповідальних осіб. Свої висновки комітет обґрунтовував документами, наданими органами влади, зокрема і Генеральною прокуратурою. Крім цього, було висловлено декілька рекомендацій для покращення функціонування органів прокуратури та органів захисту дітей. Сам Генеральний прокурор подав у відставку в лютому 2010 року.

Заявниця оскаржувала своє переведення на нижчу посаду до адміністративних судів. Проте скарги заявниці суди відхилили (остаточно у 2011 році). Її скарги на політичне втручання та висвітлення справи у ЗМІ, що зрештою вплинуло на рішення про притягнення її до дисциплінарної відповідальності, суди не розглянули. Національні суди встановили, що заявниця належним чином не здійснювала нагляд за слідчим, що вів розслідування, та не забезпечила своєчасного вжиття необхідних слідчих заходів. Суди визнали застосований до заявниці захід дисциплінарного стягнення пропорційним вчиненому порушенню.

Оцінка Суду

ЄСПЛ розглянув, зокрема, чи вплинула на незалежність і неупередженість адміністративних судів участь у справі заявниці політичних діячів та ЗМІ.

Суд підкреслив, що після широкого розголосу в ЗМІ справедливе судове слухання все ще може бути проведено. В умовах демократії гучні справи неминуче привертають увагу ЗМІ, проте це не означає неминуче заподіяння шкоди праву особи на справедливий суд. У таких справах Суд має з'ясувати чи були достатні гарантії для забезпечення справедливості провадження в цілому. Суд також зауважив, що для цього необхідні переконливі докази того, що побоювання з приводу неупередженості суддів були об'єктивно виправдані до того, як можна буде встановити порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Що стосується участі політичних діячів у справі, Суд встановив, що ані твердження, відображені у висновку парламентського комітету щодо затягування у розслідуванні, ані твердження високопосадовців не викликали сумніву в незалежності та неупередженості адміністративних судів у справі заявниці. В цілому твердження мали загальний характер і не покладали жодної конкретної відповідальності на працівника місцевої прокуратури за недоліки в розслідуванні.

Хоча одне твердження у висновку парламентського комітету містило згадку про заявницю як про одну з осіб, відповідальних за бездіяльність під час розслідування, парламентський комітет чітко зазначив, що ці висновки ґрунтуються на матеріалах, наданих Генеральною прокуратурою. Комітет не давав власної оцінки цим висновкам, не підтверджував і не критикував їх.

Більше того, хоча Президент Литви вимагав суворих покарань для прокурорів місцевої прокуратури Каунас після завершення дисциплінарного провадження, адміністративні суди зрештою не призначили суворе покарання заявниці, а підтримали рішення Генеральної прокуратури про переведення її на нижчу посаду, визнавши такий захід пропорційним.

Більше того, Суд погодився з тим, що бажання політичних діячів реагувати на недоліки в роботі правоохоронних органів та зберігати поінформованість громадськості про вжиті заходи, спрямовані на їх усунення, були обґрунтовані обставинами справи, зокрема широкомасштабністю скандалу.

Не можна також обвинувачувати ЗМІ у їхньому інтересі до справи з огляду на серйозність та характер кримінальних скарг, а також на часткову нездатність органів влади належно їх розглянути.

Щодо заявленої медіакампанії Суд визнав, що жодних переконливих доказів стверджувати, що судді, які оцінювали висунуті заявницею аргументи, перебували під впливом якихось публікацій в пресі, не було. Висловлювання, які використовувалась у ЗМІ стосовно заявниці впродовж розгляду судом провадження проти неї, не створювали уявлення, що вона відповідальна за певні злочини. Дійсно, справу розглядали професійні судді, які менш піддані впливу кампанії ЗМІ, аніж присяжні у зв'язку з їх професійною підготовкою та досвідом.

Крім цього, національні суди двох рівнів юрисдикції прийняли належним чином обґрунтовані рішення, підтримавши деякі зі скарг заявниці.

Насамкінець, хоча адміністративні суди явно не розглянули скарги заявниці на втручання політиків та медіа, що заподіювало шкоду провадженню, Суд встановив, що вона нечітко сформулювала цей аргумент, а суди детально обґрунтували рішення про її переведення на нижчу посаду.

Таким чином, Суд був готовий погодитися з тим, що «мовчання судів» стосовно скарги заявниці може бути обґрунтовано розцінено як відмова. Проте з матеріалів справи не вбачалось того, щоб могло б поставити під сумнів загальну справедливість провадження в адміністративних судах.

Висновок

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 15 вересня 2020 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 8 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ)

KAMINSKAS v. Lithuania (№ 44817/18)

Обставини справи

Справа стосувалася рішення про знесення будинку заявника у зв'язку з тим, що будинок був незаконно збудований на ділянці, що належить до земель лісового фонду.

В червні 2012 року Державна інспекція територіального планування та будівництва Міністерства екології перевірила земельну ділянку заявника і встановила, що будівництво було незаконним.

У вересні 2013 року інспекція порушила провадження проти заявника за невиконання припису про знесення. Суд, який розглядав справу, двічі зупиняв провадження, оскільки заявник вживав спроб з узаконення будівництва шляхом зміни призначення земельної ділянки або довівши факт наявності у його дідуся на цьому ж місці домогосподарства. Ці заяви були безуспішними.

Суд задовольнив позов Інспекції у жовтні 2017 року, рішення якого було підтримане судом апеляційної інстанції. Верховний суд відмовив у прийнятті касаційної скарги заявника до розгляду у квітні 2018 року. Станом на лютий 2020 року будинок було знесено.

Оцінка Суду

Чи мало місце втручання?

Суд повторив, що поняття «житло» в розумінні статті 8 Конвенції не обмежується приміщеннями, які знаходяться в законному володінні або які законно створені. Це є автономне поняття, класифікація якого не залежить від національного права. Чи становлять окремі приміщення «житло», яке підпадає під захист статті 8 Конвенції, залежатиме від фактичних обставин справи, а саме наявності достатніх і тривалих зв'язків з певним місцем (див. *Yevgeniy Zakharov v. Russia*, по. 66610/10, § 30, 14 березня 2017 року, і цитовані в ній справи) (пункт 42 Рішення).

Крім цього, навіть якщо за останньою інформацією, наданою до Суду (13 лютого 2020 року), будинок ще не було демонтовано, рішення про знесення підтримали суди і воно набуло обов'язкового до виконання статусу, і видається, що заявник не мав будь-яких додаткових засобів правового захисту щодо цього. Відповідно, Суд не вбачив підстав для сумніву в тому, що це було втручанням у право заявника на повагу до свого житла (див., *mutatis mutandis, Gladysheva v. Russia*, по. 7097/10, § 91, 6 грудня 2011 року, та *Aydarov and Others v. Bulgaria (dec.)*, по. 33586/15, § 65, 2 жовтня 2018 року, і цитовані в них справи) (пункт 45 Рішення).

Чи було втручання виправданим?

Не оскаржувалось те, що заборона будівництва житлових споруд на ділянці, що належить до земель лісового фонду, та обов'язок знесення незаконно збудованих споруд мали законне підґрунтя і Суд не вбачив підстав для іншого висновку (пункт 46 рішення).

Чи переслідувало втручання легітимну мету?

В цій справі земельна ділянка заявника була включена до реєстру лісів відповідними органами влади до набуття її заявником і цільове призначення / статус такої ніколи не змінювався (див. пункт 4 вище та порівняйте *Beinarovič and Others*, цит. вище, § 136). Попри клопотання заявника про переоцінку меж лісу на його земельній ділянці, органи влади не знайшли підстав для цього, і суди підтримали таке рішення. З матеріалів справи не вбачається того, у зв'язку із чим Суд міг би замінити їхні висновки своєю власною оцінкою. Отже, Суд зазначив, що факт того, що земельна ділянка заявника входила до частини лісу, був достовірно встановлений компетентними органами влади і рішення про знесення конструкції було прийняте задля збереження цього лісу та з метою захисту «права на свободи інших осіб» (див. *Chapman v. the United Kingdom* [ВП], по. 27238/95, § 82, ECHR 2001-I) (пункт 51 рішення).

Крім цього, Суд вже раніше визнав, що необхідність забезпечення ефективної реалізації нормативної вимоги про те, що жодна будівля не може бути зведена без дозволу на це, також становить легітимну мету у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції, що може бути розціненом як «запобігання порушенням» та сприяння «економічному добробуту країни» (див. *Ivanova and Cherkezov*, цит. вище, § 51) (пункт 52 рішення).

Таким чином, Суд дійшов висновку, що рішення про знесення переслідувало легітимні цілі, які відповідали суспільним інтересам (пункт 53 рішення).

Чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві?

Загальні принципи щодо необхідності втручання до житла особи були узагальнені в рішеннях у справах *Winterstein and Others v. France* (no. 27013/07, § 147-48, 17 жовтня 2013 року, і цитовані в ній справи) та *Ivanova and Cherkezov* (цит. вище, § 53, і цитовані в ньому справи) (пункт 54 рішення).

Якщо житло було збудовано без дозволу на будівництво, що вимагається за національним законодавством, виникає конфлікт інтересу між правом особи за статтею 8 Конвенції щодо поваги до його житла і правом інших членів суспільства на охорону навколишнього середовища. При розгляді того, чи вимога особі покинути своє житло є пропорційною переслідуваній меті, досить важливим є питання, чи було таке житло збудовано / встановлено незаконно. У разі якщо будинок був законно збудований, цей факт сам по собі є важливим проти законності вимоги переселення особи. З іншого боку, у разі незаконного будівництва житла на певному місці позиція особи, яка заперечує рішення про виселення, є менш сильною. Суд не поспішає надавати захист тим особам, які свідомо, порушуючи законні заборони, будують житло на екологічно охоронюваній ділянці. В іншому випадку, Суд буде заохочувати незаконні дії

на шкоду захисту екологічних прав інших членів суспільства (див. *Chapman*, цит. вище, § 102) (пункт 56 рішення).

Зрештою, Суд нагадав, що оскільки позбавлення житла є найбільш крайньою формою втручання у право на повагу до житла, кожна особа, незалежно від її приналежності до вразливої групи населення, повинна в принципі мати можливість, щоб пропорційність такого заходу була визначена незалежним судом у світлі відповідних принципів за цією статтею Конвенції. Такій особі має бути забезпечено можливість оскарження адміністративного рішення, яким її позбавлено житла з підстави його непропорційності з урахуванням особистих обставин (див. *Ivanova and Cherkeзов*, цит. вище § 53, і справи, наведені в ньому) (пункт 57 рішення).

У справі, що розглядалася Судом, не оспорювався факт свідомого і незаконного будівництва заявником свого житла, який також не оскаржувався ані на національному рівні, а ні в Суді (див. пункти 8 та 35 рішення). Дійсно, він мав бути обізнаним про обмеження будівництва на ділянці на той час, коли він придбав її, оскільки ділянку вже було віднесено до категорії земель лісового фонду (див. пункт 4 та *mutatis mutandis, Kristiana Ltd. v. Lithuania*, no. 36184/13, § 110, 6 лютого 2018 року). Проте з матеріалів, що перебували у розпорядженні Суду, не вбачалося, що заявник до початку будівництва намагався змінити цільове призначення земельної ділянки або узаконити будівлю іншим чином. Здається, що заявник розпочав пошуки шляхів для ретроактивного узаконення незаконної конструкції лише після прийняття рішення про її знесення (див. пункти 9–13 рішення). Більше того, жодних ознак того, що органи влади вжили певних заходів, які б могли змусити заявника повірити у законність конструкції або можливість його фактичного узаконення, не вбачалося (порівняйте та співставте *Brežec v. Croatia*, no. 7177/10, § 48, 18 липня 2013 року, and *Tumeliai v. Lithuania*, no. 25545/14, § 78, 9 січня 2018 року) (пункт 58 рішення).

За цих обставин, Суд може дійти висновку лише про те, що заявник збудував будинок на земельній ділянці лісового фонду, свідомо порушивши законні заборони (див. *mutatis mutandis, Chapman*, цит. вище, § 107). Тому ситуація, в якій опинився заявник, була створена ним самим (див. *mutatis mutandis, Sagvolden v. Norway*, no. 21682/11, § 142, 20 грудня 2016 року) (пункт 59 рішення).

Суд підкреслив, що литовське законодавство не передбачає загального та абсолютного правила, за якого збудована без дозволу будівля має бути знесена; воно передбачає можливість узаконення таких будівель постфактум (див. пункт 28 рішення; порівняйте та співставте *Ivanova and Cherkeзов*, цит. вище, § 54). Так само заборона будівництва на земельній ділянці лісового фонду також не була абсолютною – закон встановлював обмежену кількість винятків, за яких статус ділянки лісового фонду міг бути змінений задля надання дозволу на будівництво (див. пункт 26 рішення) (пункт 60 рішення).

Однак, у випадках, коли такі винятки не могли бути застосовані і будівництво не було дозволене, можливість ретроактивного узаконення була виключена законом, а такі будівлі підлягали знесенню (див. пункти 28 та 31 рішення). Це може

розцінюватись як рішення литовського законодавця у превалюванні екологічних міркувань над інтересами окремих осіб, які незаконно здійснили будівництво на охоронюваних ділянках (див. *mutatis mutandis, Garib v. the Netherlands* [ВП], по. 43494/09, § 138, 6 листопада 2017 року, і справи, наведені в ньому). Як наслідок, у випадках, як у цій справі, національний закон вимагав від судів лише оцінки того, чи була будівля незаконно збудована на землі лісового фонду. І все ж суди, які вирішували справу заявника, мали взяти до уваги особисті обставини його становища та пропорційність запропонованого заходу (пункт 61 рішення).

В цій справі Суд підкреслив, що національні органи влади вжили низки заходів із надання заявникові можливостей для покращення свого становища. Крім цього, за клопотанням заявника Інспекція продовжила строк для знесення будинку (див. пункт 6 рішення); суди, які розглядали справу заявника, декілька разів зупиняли провадження з метою надання заявникові можливості узаконення будівлі постфактум (див. пункти 10 та 12 рішення); при встановленні строку знесення будівлі суди взяли до уваги складнощі, з якими може зіштовхнутись заявник під час холодної пори року (див. пункт 15 рішення); навіть незважаючи на те, що Інспекція була уповноважена знести будинок за рахунок заявника, вона не вживала жодних спроб для його зносу понад рік після ухвалення судом остаточного рішення (див. пункти 15, 18 та 21 рішення) (пункт 63 рішення).

ЄСПЛ врахував складне становище заявника з огляду на його пенсійний вік, погане здоров'я та низький дохід (див. пункт 34 рішення). Проте суди співставили інтереси заявника із загальними інтересами у збереженні лісів та довкілля і зазначили, що ані вік заявника ані інші особисті його обставини не можуть мати вирішального значення з урахуванням того, що заявник свідомо збудував будинок на охоронюваній ділянці без відповідного дозволу (див. пункти 11, 15, 17 та 20 рішення та *Chapman*, цит. вище, § 108-10) (пункт 64 рішення).

Суд зазначив, що національні органи влади оцінили всі відповідні обставини та належним чином розглянули аргументи заявника щодо його особистої ситуації (див. принципи в пунктах 57 Рішення, порівняйте та співставте *Ćosić v. Croatia*, по. 28261/06, § 21, 15 січня 2009 року, та *Ivanova and Cherkezov*, цит. вище, § 56). Тому Суд дійшов висновку, що держава не перевищила межі свободи розсуду, наданої їй за статтею 8 Конвенції (див. *Winterstein and Others*, цит. вище, § 148) (пункт 65 рішення).

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 4 серпня 2020 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

LEVCHUK v. Ukraine (№ 17496/19)

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявниці на відмову у виселенні її колишнього чоловіка, у зв'язку із чим вона та її діти були піддані ризику домашнього насильства та переслідування.

У 2006 році заявниця та О.Л. уклали шлюб. Від шлюбу у 2007 році в них народилось троє дівчаток, у зв'язку із чим місцева рада забезпечила їх соціальним житлом (квартирою). Стосунки подружжя погіршувались, О.Л. зловживав алкогольними напоями, ініціював сварки, залякував та погрожував заявниці і дітям, часом вдавався до фізичного насильства. Шлюб заявниці та О.Л. було розірвано у 2015 році; заявниця отримала опіку над дітьми.

О.Л. продовжував проживати з ними разом у квартирі.

Залякування та насильство продовжувались, неодноразово втручались і правоохоронні органи. Соціальна служба у справах сім'ї, дітей та молоді у своєму висновку вказувала на сильну схвильованість дітей. О.Л. були пред'явлені обвинувачення, проте його не було визнано винним у вчиненні домашнього насильства.

Оскільки ситуація не покращувалася, заявниця у 2016 році звернулася до суду із позовом за статтею 116 Житлового кодексу, яка передбачала можливість виселення без надання іншого жилого приміщення за систематичну неналежну поведінку. Зрештою, національні суди її позов у 2018 році відхилили. Хоча суди й визнали, що О.Л. «потребував зміни свого ставлення», проте вони не встановили, що його неналежна поведінка була систематичною і не вбачили підстав для вжиття такого крайнього заходу, як виселення.

Заявниця та її діти продовжували проживати в квартирі разом із О.Л.

У 2019 році заявниця звернулася до суду із позовом про позбавлення О.Л. батьківських прав, оскільки він нехтував своїми батьківськими обов'язками й ухилявся від сплати коштів на утримання своїх дітей. Розгляд цієї справи триває.

Посилаючись на статтю 8 Конвенції, заявниця скаржилася на відмову у виселенні її колишнього чоловіка, стверджуючи, що національні суди були надто формалістичні у своїх рішеннях, чим надали її колишньому чоловіку відчуття безкарності, піддавши її та їхніх дітей ще більшому ризику залякування та насильства.

Оцінка Суду

Суд відзначив, як зауважив Уряд, що заявниця в цій справі не скаржилась на якість відповіді органів влади загалом на скарги про домашнє насильство. Вона скаржилась лише на відмову національних судів у виселенні її колишнього чоловіка, стверджуючи, що така відмова піддала її та дітей ризику віктимізації з його боку (порівняйте та співставте *B. v. the Republic of Moldova*, no. 61382/09, § 31

та 62,16 липня 2013 року). Таким чином, Суд в цій справі не покликаний розглянути якість застосованого законодавчого та адміністративного підґрунтя в цілому. Його основна увага направлена на відповідь національних судів на позов заявниці про виселення, хоча на тлі послідовних скарг на домашнє насильство, їх існування не заперечується (пункт 77 рішення).

У низці справ, залежно від їх конкретних обставин, Суд вже розглядав питання домашнього насильства за статтями 2, 3, 8 та 14 Конвенції (див. зокрема *Talpis v. Italy*, no. 41237/14, § 100, 2 березня 2017 року). В цих справах Суд вже встановлював, що органи влади мають позитивний обов'язок відповідно до Конвенції запровадити та застосовувати належне законодавче підґрунтя, яке б забезпечувало ефективний захист від випадків домашнього насильства (див. серед інших справ *Bevacqua and S. v. Bulgaria*, no. 71127/01, § 65, 12 червня 2008 року; *A. v. Croatia*, no. 55164/08, § 60, 14 жовтня 2010 року; та *Hajduová v. Slovakia*, no. 2660/03, § 46, 30 листопада 2010 року) (пункт 79 рішення).

У цій справі заявниця надала твердження, які заслуговують на довіру, що протягом тривалого часу вона зазнавала фізичного насильства, залякувань та погроз з боку О.Л., її колишнього чоловіка, з яким вона все ще проживала в одній квартирі. Ці події мали вплив на її фізичну та психічну недоторканність, а тому стосувалися сфери приватного життя у розумінні статті 8 Конвенції (порівняйте *Hajduová* цит. вище, § 49; *Eremia v. the Republic of Moldova*, no. 3564/11, § 73, 28 травня 2013 року; *B. v. Moldova*, цит. вище, § 71). Вони також вплинули і на право заявниці на житло, вільне від насильства, що також підпадає під сферу захисту статтею 8 Конвенції (див. зокрема *Kaluczka v. Hungary*, no. 57693/10, § 59, 24 квітня 2012 року) (пункт 81 рішення).

Суд взяв до уваги, що органи влади були добре обізнані про ситуацію і неодноразово втручалися в окремі інциденти. Суд відзначив, що заявниця вважала, що такі заходи не вирішать її ситуацію, і звернулась із позовом до цивільного суду за статтею 116 Житлового кодексу, яка передбачає можливість виселення особи без надання іншого житлового приміщення у разі системних неправомірних дій. Зважаючи на окремі факти справи, положення статті 116 Житлового кодексу та пояснення Уряду, ЄСПЛ визнав, що в принципі такий засіб правового захисту міг вирішити ситуацію заявниці, хоча на відміну від обмежувального припису він не має термінової дії (порівняйте і співставте *Irina Smirnova*, цит. вище, § 95–99) (пункт 82 рішення).

ЄСПЛ також зазначив, що Рівненський міський суд, який розглядав позов заявниці як суд першої інстанції, ухвалив рішення на її користь. Надалі це рішення було скасовано судом апеляційної інстанції, головним чином тому, що виселення О.Л. може становити непропорційне втручання у його право на повагу до житла (див. пункт 37 рішення). Ключове питання для Суду в цій справі полягало в тому, чи забезпечило таке рішення дотримання справедливого балансу між конкуруючими інтересами (див. *mutatis mutandis*, *Pfeifer v. Austria*, no. 12556/03, § 38, 15 листопада 2007 року, та *B. v. Moldova*, цит. вище, § 73). На цій стадії Суд нагадав, що саме національні суди мають вирішувати проблеми тлумачення

національного законодавства і ЄСПЛ не може замінювати їх щодо цього (див. *Söderman, Söderman v. Sweden* [ВП], no. 5786/08, § 102, ECHR 2013, та *Bălșan v. Romania*, no. 49645/09, § 67, 23 травня 2017 року). Разом із тим, надаючи судам ширкий вибір у застосуванні ними відповідних заходів, ЄСПЛ зобов'язаний переглянути їх висновки з точки зору Конвенції (див. *mutatis mutandis, Valiulienė v. Lithuania*, no. 33234/07, § 76, 26 березня 2013 року) (пункт 83 рішення).

У своїй прецедентній практиці ЄСПЛ вже зазначав, що виселення є найбільш крайньою формою втручання у право особи на повагу до житла за статтею 8 Конвенції (див., окрім інших справ *Kryvitska and Kryvitskyu v. Ukraine*, no. 30856/03, § 41, 2 грудня 2010 року). Проте Суд також підкреслював, що втручання органів влади в особисті права за статтею 8 Конвенції може бути необхідним для захисту здоров'я та прав інших осіб (див. окрім інших справ *mutatis mutandis, Opuz*, цит. вище § 144; *Eremia*, цит. вище, § 52; *Volodina*, цит. вище, § 86). Більше того, в контексті статті 2 Конвенції Суд відзначив, що у справах про домашнє насильство, права осіб, які такі дії вчиняють не можуть превалювати над правами потерпілих від цього, зокрема над фізичною та психічною недоторканністю (див. *mutatis mutandis, Opuz*, цит. вище, § 147, та *Talpis*, цит. вище, § 123) (пункт 84 рішення).

З урахуванням аргументу Уряду, що стаття 116 Житлового кодексу становила, в принципі, ефективний засіб правового захисту на скаргу заявниці в цій справі з точки зору Конвенції, національні суди зіштовхнувшись із твердженнями заявниці про неодноразові спалахи насильства з боку О.Л. під час сварок, мали б, в контексті виселення, оцінити достовірність її тверджень та ризик насильства в майбутньому якщо сторони все ще будуть проживати під одним дахом. З наявних у Суду матеріалів не вбачається, що комплексна оцінка цих аспектів була проведена апеляційним чи Верховним Судом (пункт 85 рішення).

Далі Суд відзначив, як убачається з матеріалів справи, що О.Л. та заявниці була надана спірна соціальна квартира у зв'язку із народженням доньок. Після розлучення лише заявниці були надані права опіки на дітей. О.Л., зі свого боку, неодноразово не сплачував аліменти, а шкільні та соціальні працівники вказували, що він був емоційно відсторонений від їхнього виховання. Діти, які були свідками низки сварок з заявницею, також були глибоко схвильовані (див. пункти 26 та 29 рішення). З рішення апеляційного суду не вбачалось, що він розглянув вплив цих обставин на обґрунтованість продовжуваного інтересу О.Л. у збереженні соціальної оренди чи проаналізував, як його насильницька поведінка до заявниці вплинула на найкращі інтереси дітей (пункт 88 рішення).

Верховний Суд, у свою чергу, відхилив касаційну скаргу заявниці на це рішення апеляційного суду, чим схвалив його доводи (пункт 89 рішення).

У світлі наведених вище обставин, ЄСПЛ дійшов висновку, що, відмовляючи у задоволенні позову заявниці про виселення О.Л. відповідно до статті 116 Житлового кодексу, яка, як пояснив Уряд, була в принципі належним засобом правового захисту у її справі, національні суди не провели комплексного аналізу ситуації та ризику майбутнього психологічного та фізичного насильства, з якими

стикалися заявниця та її діти. ЄСПЛ також зауважив, що провадження в цій справі тривало понад два роки на трьох рівнях юрисдикції, протягом яких заявниця та її діти залишались під загрозою подальшого насильства (порівняйте з *Vecasqua and S.*, цит. вище, § 76). Таким чином, справедливого балансу між конкуруючими приватними інтересами досягнуто не було. Відповідь цивільних судів на позов заявниці про виселення її колишнього чоловіка не відповідала позитивному обов'язку держави у забезпеченні ефективного захисту заявниці від домашнього насильства (пункт 90 рішення).

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 3 вересня 2020 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

FATKHUTDINOV v. Russia (№ 36335/18)

Обставини справи

Справа стосувалася неможливості підтримувати родинні зв'язки заявника з його сином після позбавлення першого батьківських прав.

У 2012 році у заявника та його дружини Н. народився син В.

Під час спільного проживання у подружжя виникали суперечки з приводу виховання сина. Заявник заперечував проти фізичних покарань В. з боку Н., її батька та брата.

У вересні 2015 року Н. залишила родину, забравши сина з собою.

В жовтні 2015 року Н. ініціювала провадження з розірвання шлюбу із заявником та просила визначити місце проживання дитини разом із нею. Заявник заперечував і просив визначити місце проживання сина разом з ним.

У січні 2016 року заявника, Н. та В. оглянули психологи, які встановили, що В. однаково ставиться до обох з батьків.

В березні 2016 року суд першої інстанції розірвав шлюб між подружжям та визначив місце проживання дитини разом із Н.

Надалі заявник клопотав про надання йому контактних прав.

В серпні 2016 року експерти встановили, що В. має сильну прив'язаність до свого батька, тому рекомендували продовження контакту між батьком та сином задля його розвитку.

В жовтні 2016 року суд першої інстанції ухвалив рішення про надання заявникові контактних прав.

Провадження з припинення батьківських прав

У невстановлену дату Н. звернулась із заявою до суду, в якій оспорювала батьківство заявника. Суд першої інстанції призначив ДНК-дослідження, однак заявник відмовився від його проходження. Заявник вказував, що він не має сумнівів у своєму батьківстві, а імовірний біологічний батько В. не має наміру брати участь у його вихованні, тоді як заявник хоче виховувати його та любити незалежно від того, чи був він біологічним батьком.

Під час судового розгляду С., друг батька Н., заявив, що заявник повідомив братові Н. про свої сумніви у батьківстві стосовно В. Садівник, будучи під впливом алкоголю, якимось розповів С., що заявник не був батьком В.

В березні 2017 року суд першої інстанції задовольнив позов Н. Суд встановив, що заявник не був біологічним батьком В., і це підтверджується показаннями С. Суд також послався на відмову заявника пройти ДНК-дослідження. Таким чином, суд встановив, що заявник не був біологічним батьком та позбавив його батьківських прав. Крім того, інформація про заявника мала бути видалена зі свідоцтва про народження В.

Під час апеляційного провадження заявник вказував, що вимога Н. мала бути відхилена на підставі пункту 29 нещодавнього рішення Пленуму №16 Верховного суду від 16 травня 2017 року.

5 липня 2017 року Верховний суд Республіки Башкортостан підтримав рішення суду від березня 2017 року в порядку апеляційного розгляду. Посилання заявника на рішення Пленуму суд визнав необґрунтованим.

Окрім іншого заявник зауважував, що апеляційний суд не взяв до уваги докази його активної участі у житті дитини, обмежившись лише висновком, що він не є його біологічним батьком. Заявник також вказав, що він не відмовлявся проходити ДНК-дослідження, а не мав змоги це зробити з причини поломки автомобіля по дорозі до лабораторії та хвороби в інший час.

Касаційна скарга заявника була відхилена.

Провадження з надання контактних прав

12 жовтня 2017 року суд першої інстанції скасував рішення про надання контактних прав заявникові від 31 жовтня 2016 року у зв'язку із нововиявленими обставинами (рішення суду, згідно з яким заявник не був біологічним батьком В., а також про позбавлення його батьківських прав).

Заявник знову звернувся із заявою про надання йому контактних прав, проте суд першої інстанції відхилив її у грудні 2017 року. Суд дійшов висновку, що заявник не може підтримувати зв'язок з В., оскільки він не є його батьком.

Заявник оскаржив це рішення, і вказував, що суд відмовився допитати В. Крім цього, заявник вказував, що він продовжував активно брати участь у житті сина після розлучення, і що В. був дуже прив'язаний до нього. Експерти-психологи також рекомендували збереження стосунків між заявником та В., а суд не взяв до уваги забезпечення найкращих інтересів дитини.

В березні 2018 року Верховний суд Республіки Башкортостан скасував рішення суду, ухваленого в грудні 2017 року, та закрит провадження, оскільки заявник не був ані батьком В., ані його родичем, щоб звертатись із заявою про надання контактних прав.

Касаційна скарга заявника була також відхилена.

Оцінка Суду

ЄСПЛ зауважив, що ця справа є схожою до справи *Nazarenko v. Russia*, (но. [39438/13](#), 16 липня 2015 року), яка також стосувалася ситуації, де заявника було позбавлено батьківських прав, зокрема контактних прав стосовно дитини, яку він виховував як свою протягом кількох років до того, як було встановлено, що він не був її біологічним батьком (пункт 38 рішення).

У справі *Nazarenko* ЄСПЛ констатував, по-перше, що відносини між зареєстрованим батьком та дитиною, яку він виховував та про яку піклувався протягом кількох років, становило сімейне життя у розумінні пункту 1 статті 8 Конвенції (пункт 58 цього рішення). В цій справі заявник виховував та піклувався про В. протягом більше ніж 5 років. Експерти-психологи встановили наявність сильного емоційного зв'язку між заявником та В. Беручи до уваги те, що заявник та В. вважали один одного батьком і сином протягом багатьох років до того, як було встановлено, що заявник не є його біологічним батьком, а також тісний

взаємозв'язок між ними, ЄСПЛ визнав, що їхні стосунки становлять сімейне життя у розумінні пункту 1 статті 8 Конвенції (пункт 39 рішення).

У справі *Nazarenko* ЄСПЛ також висловився щодо негнучкості російського національного законодавства стосовно врегулювання контактних прав. Ці положення передбачали виключний перелік осіб, які можуть підтримувати контакт із дитиною, без встановлення будь-яких винятків з урахуванням різних сімейних ситуацій та найкращих інтересів дитини. В підсумку особа, яка не була пов'язана з дитиною, проте піклувалася про неї впродовж тривалого періоду часу, була повністю і автоматично виключена з життя дитини й не могла отримати контактні права за будь-яких обставин незалежно від найкращих інтересів дитини (там само, § 65, 67). ЄСПЛ констатував, що повне та автоматичне виключення заявника з життя дитини після позбавлення його батьківських прав, зокрема відмова у наданні контактних прав без належного обґрунтування цього найкращими інтересами дитини, становило неповагу до сімейного життя заявника (там само, § 68) (пункт 40 рішення).

ЄСПЛ з огляду на міркування національних судів не виявив підстав для іншого висновку в цій справі. ЄСПЛ зауважив, що після ухвалення рішення у справі *Nazarenko*, Верховний суд на Пленумі прийняв Рішення № 16, згідно з яким за певних обставин батьківський статус особи, яка не була біологічним батьком дитини, може бути збережений у разі, якщо це відповідає найкращим інтересам дитини. Це рішення було опубліковано незадовго до апеляційного перегляду в цій справі, і заявник послався на нього. Однак, апеляційний та касаційний суди відхилили цей аргумент, дійшовши висновку про відсутність виключних обставин для застосування цього рішення Пленуму, незважаючи на надання заявником достатніх та переконливих доказів, якими обумовлювались підстави для збереження батьківського статусу (тривалість сімейних зв'язків між ним та В., сильна емоційна прив'язаність до заявника та його намір продовжувати піклуватись про В. та виховувати його як власного сина, а також відсутність бажання з боку імовірного біологічного батька брати участь у вихованні В. (пункт 41 рішення).

В будь-якому разі суть рішення у справі *Nazarenko* полягала в тому, що заявник не міг отримати контактні права після позбавлення батьківства. Після ухвалення Судом цього рішення жодних законодавчих змін до законодавства внесено не було, і, як підтверджено цією справою, особа, яка перебуває в такому ж становищі, як і заявник, не може отримати контактні права незалежно від найкращих інтересів дитини. Дійсно, після позбавлення заявника батьківських прав його заява про контактні права була відхилена через те, що він не був батьком В. або не був із ним пов'язаним іншим чином, а тому не мав повноважень для звернення з такою вимогою. У своєму рішенні апеляційний суд також стисло послався на відсутність близького емоційного зв'язку між заявником та В. Проте з матеріалів справи не вбачалося, що сила емоційного зв'язку В. із заявником була коли-небудь оцінена в межах провадження з надання контактних прав, органами опіки і піклування чи судами. Насправді оцінка органів опіки

та піклування була обмежена лише висновками, що заявник не був наділений контактними правами через те, що не був біологічним батьком В., тоді як національні суди, як підкреслив Верховний суд Республіки Башкортостан, не розглянули заяву заявника про надання контактних прав по суті (пункт 42 рішення).

ЄСПЛ дійшов висновку, що національні органи влади не навели переконливих причин стосовно найкращих інтересів дитини для повного виключення заявника з життя В. Жодного разу не стверджувалося, що контакт із заявником негативно вплине на розвиток В. Тому, відмовляючи заявникові у збереженні контакту з В. на ґрунті негнучкого національного законодавства, яким передбачався виключний перелік осіб, які могли зберігати контакт з дитиною, не розглянувши питання, чи відповідає такий контакт найкращим інтересам В., держава-відповідач не дотрималася свого обов'язку із розгляду, в кожному конкретному випадку, чи відповідає найкращим інтересам дитини збереження контакту з особою, біологічно пов'язаною або ні, яка піклувалась про дитину впродовж достатньо тривалого періоду часу (порівняйте з *Nazarenko*, § 65–68) (пункт 43 рішення).

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Комітетом і набуло статусу остаточного 29 вересня 2020 року.

СТАТТЯ 10 КОНВЕНЦІЇ (СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ)

ООО REGNUM v. Russia (№ 22649/08)

Компанія-заявник у цій справі є розповсюджувачем новин (ЗМІ) в електронній формі.

Ця справа стосувалася дифамаційного провадження, порушеного проти компанії-заявника, за повідомлення про випадок отруєння ртуттю після вжиття фірмового безалкогольного напою.

В листопаді 2005 року компанія-заявник на своєму вебсайті опублікувала три новини про 37-річну жінку з Республіки Комі, яку було госпіталізовано у зв'язку з отруєнням ртуттю після вжиття соку «Любимый Сад». Ці новини компанія-заявник обґрунтовувала інформацією, отриманою від місцевих правоохоронних органів та державної служби із захисту прав споживачів.

В березні 2016 року одна з юридичних осіб, яка виробляла безалкогольні напої під торговою маркою «Любимый Сад», ініціювала дифамаційне провадження проти компанії-заявника.

Хоча нижчестоящі господарські суди і відхилили її позов, проте в жовтні 2007 року окружний господарський суд, розглянувши касаційну скаргу, вимоги позивача задовольнив у повному обсязі. Суд встановив, що новини містили неправдиві твердження, які «заплямували» ділову репутацію скаржника. Суд присудив скаржнику 1 000 000 рублів (що на час подій відповідало 28,425 євро) компенсації.

Посилаючись на статтю 10 Конвенції, компанія-заявник скаржилася, що рішення суду, ухвалене в жовтні 2007 року, становило непропорційне втручання у її право на свободу вираження поглядів. Крім цього, вона стверджувала, що суди не дотримали балансу між правом позивача на повагу ділової репутації і правом компанії-заявника на висвітлення інформації, а також правом громадськості бути обізнаним про потенційну небезпеку для здоров'я.

Оцінка Суду

ЄСПЛ в цій справі розглянув, чи було втручання у право компанії-заявника на свободу вираження поглядів «необхідним у демократичному суспільстві». При цьому Суд має впевнитись, чи було розглядуване втручання пропорційним переслідуваній легітимній меті та чи було обґрунтування національних судів належним і достатнім (див. *Morice v. France* [ВП], no. 29369/10, § 144, ECHR 2015). Ключовим питанням для Суду є те, чи дотримав окружний суд справедливого балансу між правом електронного ресурсу новин на свободу вираження поглядів та правом юридичної особи на захист своєї репутації (пункт 56 рішення).

Загальні принципи

Свобода вираження поглядів

Свобода вираження поглядів, передбачена статтею 10 Конвенції є однією з важливих основ демократичного суспільства та однією з базових умов для його розвитку і самореалізації кожної особи. Вона допускає винятки, які мають суворо тлумачитись і необхідність яких має бути переконливо встановлена. В розумінні пункту 2 статті 10 Конвенції прикметник «необхідний» розуміє під собою наявність «нагальної соціальної потреби». Договірні держави мають певну свободу розсуду в оцінці такої необхідності, що має йти паралельно з європейським наглядом і включає в себе як законодавство, так і рішення, якими воно застосоване, навіть ті, що ухвалені незалежним судом. Таким чином, Суд має повноваження ухвалити остаточне рішення про те, чи «обмеження» є сумісним зі свободою вираження поглядів, захищеною статтею 10 Конвенції. Завдання Суду полягає не в заміні собою компетентних органів влади, а в тому, щоб згідно зі статтею 10 Конвенції переглянути їхні рішення, ухвалені відповідно їх повноважень з оцінки. Такий нагляд не обмежується з'ясуванням чи держава-відповідач реалізовувала свої дискреційні повноваження належно, ретельно та добросовісно. Суд має розглянути оскаржуване втручання у світлі обставин справи в цілому та з'ясувати, чи було воно пропорційним переслідуючій меті та чи підстави, наведені національними органами влади для їх виправдання, є «належними та достатніми». При цьому Суд має переконатись, чи національні органи влади застосовувати стандарти, які відповідали принципам, закріпленим статтею 10 Конвенції, та чи посилались на відповідну оцінку фактів (з наступними деталями та посиланнями див. *Morice*, цит. вище, § 124; *Bédat v. Switzerland* [ВП], no. 56925/08, § 48, 29 березня 2016 року; *Medžlis Islamske Zajednice Brčko and Others v. Bosnia and Herzegovina* [ВП], no. 17224/11, § 75, 27 червня 2017 року) (пункт 58 рішення).

Свобода вираження поглядів та електронні ЗМІ

ЄСПЛ вже давно вважає, що преса відіграє важливу роль у демократичному суспільстві (див. окрім інших справ *De Haes and Gijssels v. Belgium*, 24 лютого 1997 року, § 37, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-I, *Bédat*, цит. вище, § 50). Після появи нових інформаційних технологій суд поширив гарантії свободи преси на нові електронні ЗМІ (див. *Delfi AS v. Estonia* [ВП], no. 64569/09, § 132, ECHR 2015). При цьому Суд визнав, що з огляду на доступність та здатність зберігати та поширювати великі обсяги інформації Інтернет відіграє важливу роль у забезпеченні доступу громадськості до преси та сприянні поширенню інформації в цілому. Водночас ризик заподіяння шкоди реалізації та використанню прав людини і свобод, особливо праву на повагу до приватного життя, змістом чи твердженнями в Інтернеті значно вище, аніж з боку преси (там само, §133; див. також *Arnarson v. Iceland*, no. 58781/13, § 37, 13 червня 2017 року, та *Magyar Jeti Zrt v. Hungary*, no. 11257/16, § 66, 4 грудня 2018 року) (пункт 60 рішення).

Урівноваження права на свободу вираження поглядів та права на захист ділової репутації

Коли Суд покликаний вирішити конфлікт між двома правами, які користуються рівним захистом відповідно Конвенції, він має зважити всі конкуруючі інтереси.

Результат скарги в принципі не має варіюватись залежно від того, чи була вона подана за статтею 8 Конвенції особою, яка була суб'єктом негативної статті, чи за статтею 10 Конвенції автором такої статті, оскільки обидва права заслуговують на рівну повагу (див. *Bédat*, цит. вище § 52). Відповідні принципи в аспекті урівноваження конкуруючих прав, якими має керуватись Суд, і що важливо і національні суди, при оцінці необхідності оскаржуваного втручання, можна визначити так: чи сприяла публікація обговоренню публічних інтересів; ступінь знаменитості потерпілого; предмет інформаційного повідомлення; попередня поведінка особи, якої це стосувалось; зміст, форма та наслідки публікації; у разі наявності фото обставини, за яких вони були зроблені. Розглядаючи заяву за статтею 10 Конвенції, Суд також розглянув спосіб, в який була отримана інформація, та суворість покарання, накладеного на журналістів чи видавців (див. *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy*, цит. вище, § 165) (пункт 63 рішення).

Застосування цих принципів у справі

Сторони дифамаційного спору

Підкреслюючи статус скажника як юридичної особи (підприємство), Суд зауважив, що він попередньо визнавав, що інтерес приватної компанії в захисті своєї репутації за допомогою дифамаційного спору може відповідати широкому економічному благу, і що таким чином держава користується свободою розсуду стосовно засобів, які вона передбачає в національному праві для оскарження компанією правдивості тверджень, що можуть зашкодити її репутації (див. *Steel and Morris v. the United Kingdom*, no. 68416/01, § 94, ECHR 2005-II, та *Uj v. Hungary*, no. 23954/10, § 22, 19 липня 2011 року). Разом із цим Суд підкреслив різницю між інтересами в репутації юридичної особи та репутацією особи фізичної як члена суспільства. Тоді як останнє може мати наслідки для гідності особи, перше позбавлене морального аспекту (див. у світлі дифамаційного провадження, порушеного органами влади *Margulev v. Russia*, no. 15449/09, § 45, 8 жовтня 2019 року) (пункт 66 рішення).

Критерії, що мають бути враховані при урівноваженні права на свободу ЗМІ та правом на репутацію комерційної компанії

ЄСПЛ відзначив, що скажник, який порушив дифамаційне провадження проти компанії-заявника, є комерційною юридичною особою. Суд визнав, що цей факт має бути взятий до уваги під час вирішення того, які принципи прецедентного права Суду є доцільними в аспекті урівноваження одне з одним конкуруючих конвенційних прав. На думку Суду, наведені нижче критерії є доцільними при оцінці необхідності втручання, де право на свободу медіа зважується з конкуруючим правом на репутацію комерційної компанії: тематика оскаржуваних публікацій, а саме чи стосувалися вони питання, що має суспільне значення; зміст, форма та наслідки публікацій; спосіб, у який була отримана інформація, та її правдивість; суворість накладеного покарання на ЗМІ та журналістів (див. *mutatis mutandis*, *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy*, цит. вище, § 165) (пункт 67 рішення).

Питання, що становить публічний інтерес

Суд зазначив, що темою трьох оскаржуваних публікацій був випадок отруєння ртуттю після вжиття придбаного в магазині безалкогольного напою. На думку Суду це явно стосується важливого аспекту здоров'я людини і викликає серйозну проблему з точки зору захисту споживачів. Таким чином, оскаржувані новини містили інформацію, яка становила значний інтерес для суспільства (порівняйте *Bergens Tidende and Others v. Norway*, no. 26132/95, § 51, ECHR 2000-IV, та *Haldimann and Others v. Switzerland*, no. 21830/09, § 56, ECHR 2015) (пункт 68 рішення).

Зміст, форма та наслідки публікації

Що стосується змісту та форми публікації, Суд підкреслив, що три новини були короткими та виключно інформативними. Вони були сформульовані як виклад фактів і не містили суб'єктивної оцінки ситуації, про яку повідомив журналіст і яка могла розцінюватись як оціночне судження. Нагадуючи, що фактичні твердження, на відміну від оціночних суджень, мають доказуватись (див. окрім інших рішень *Pedersen and Baadsgaard v. Denmark* [ВП], no. 49017/99, § 76, ECHR 2004-XI, та *Cheltsova v. Russia*, no. 44294/06, § 80, 13 червня 2017 року), Суд розглянув наявність таких доказів щодо оскаржуваних новин нижче (пункт 70 рішення).

Джерела висвітленої інформації та її правдивість

Що стосується способу, в який була отримана інформація, та її правдивість, Суд наголосив на такому. Оскаржувані новини 21 та 22 листопада 2005 року висвітлювали діяльність міліції та підрозділу Міністерства надзвичайних ситуацій, а новина 23 листопада 2005 року дослівно відтворила реліз державної служби із захисту прав споживачів. Основною метою статей не було звинувачення комерційної компанії у вчиненні правопорушень чи морально недопустимих діянь, а лише висвітлення інформації органів влади з питань суспільного здоров'я (порівняйте *Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway* [ВП], no. 21980/93, § 63, ECHR 1999-III). Те, що компанія-заявник послалась на інформацію, отриману з офіційних джерел, не може використовуватись проти неї, оскільки представники ЗМІ мають мати право робити це без проведення незалежного дослідження / вивчення (там само § 68, та *Colombani and Others v. France*, no. 51279/99, § 65, ECHR 2002-V). В іншому випадку ефективність статті 10 Конвенції істотно зменшилась би (див. *Selistö v. Finland*, no. 56767/00, § 60, 16 листопада 2004 року) (пункт 72 рішення).

Суд дійшов висновку, що висвітлена інформація в трьох новинах, які окружний суд визнав дифамаційними, рівноцінна твердженням про факти, існування яких на час публікації було підтверджено. Враховуючи факт, що оскільки питання в цій справі стосувались фактичних тверджень, важливо, щоб обов'язки та відповідальність ЗМІ були дотримані (див. *Selistö*, цит. вище, § 55), а з огляду на те, яким чином була отримана інформація, Суд переконаний, що при висвітленні на вебсайті компанія-заявник при виконанні своїх обов'язків з поширювачів точної та правдивої інформації діяла відповідно до принципів відповідальної журналістики (див., схоже обґрунтування, *Nadtoka v. Russia (no. 2)*, no. 29097/08, § 48–49, 8 жовтня 2019 року) (пункт 76 рішення).

Покарання, застосоване до компанії-заявника

Щодо суворості накладеного на компанію-заявника покарання, Суд підкреслив значний розмір присудженої компенсації скаржнику, яка за твердженням компанії-заявника мала «стримувальний ефект» у їх свободі вираження поглядів. Суд повторив, що з його боку вимагається найбільш ретельна перевірка, коли застосовані заходи чи санкції здатні перешкодити участі ЗМІ в обговореннях питань, що мають законний суспільний інтерес (див. *Bladet Tromsø and Stensaas*, цит. вище, § 64) (пункт 77 рішення).

Окружний суд, зробивши висновки стосовно скаржника, не надав жодних аргументів щодо того, чому він надав більшу вагу репутаційним інтересам комерційної компанії ніж інтересу громадськості бути поінформованим про таку важливу подію як випадок отруєння ртуттю через харчові продукти, реалізовані в комерційних цілях. Окружний суд не провів жодної оцінки, навіть поверхневої, щодо пропорційності значної суми компенсації заподіяній діловій репутації шкоді, заявленій комерційною компанією, таким чином ігноруючи вимогу Конвенції про те, що компенсація внаслідок дифамації повинна мати розумне пропорційне співвідношення із заподіяною репутації шкодою (див. *Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom*, 13 липня 1995 року, § 49, Series A no. 316-B, та *Steel and Morris*, цит. вище, § 96). Отже, Суд дійшов висновку, що окружний суд не навів «належних та достатніх причин» для виправдання суми компенсації в 1 000 000 рублів стверджуваної шкоди репутації комерційній компанії (пункт 79 рішення).

З урахуванням наведеного ЄСПЛ дійшов висновку про порушення статті 10 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 8 вересня 2020 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

N.Š. v. Croatia (№36908/13)

Обставини справи

Справа стосувалася кримінального засудження заявниці за порушення таємниці справи про встановлення опіки над її внучкою.

Донька та зять заявниці у 2007 році загинули в дорожньо-транспортній пригоді. Дитина подружжя, якій на той час було 5 місяців, вижила. Надалі виник правовий спір між родиною заявниці та родиною дитини по лінії батька стосовно опіки та піклування над нею. Відповідно до останнього рішення опіка над дитиною була надана її дядьку по батьківській лінії. Це рішення оскаржила родина заявниці.

Спір родин отримав широкий розголос в ЗМІ, у 2010 році заявниця брала участь у телевізійній програмі, де вона обговорювала імовірні недоліки процесу опіки та провадження.

Через кримінальну скаргу дядька дитини по батьківській лінії у 2011 році державна прокуратура пред'явила заявниці обвинувачення у розкритті особистості її внучки. Муніципальний суд у 2012 році визнав заявницю винною у порушенні таємниці / конфіденційності провадження за пунктом 1 статті 305 Кримінального кодексу. У 2013 році це рішення було підтримане Окружним та Конституційними судами.

Протягом всього провадження заявниця вказувала, що розкрита нею інформація вже була публічно відомою. Заявниця також клопотала про допит журналістів, які готували телевізійний сюжет; це клопотання суд відхилив.

Посилаючись на статтю 10 Конвенції, заявниця вказувала, що її засудження було направлене на те, щоб змусити її мовчати за критику провадження з опіки.

Оцінка Суду

Суд вже вказував про застосовність статті 10 Конвенції за обставин цієї справи, коли заявниця намагалась публічно висловити своє занепокоєння щодо стверджуваних недоліків в роботі органів соціальних органів з розгляду питання опіки над її внучкою, і тим самим, на думку органів влади, розкрила конфіденційну інформацію. За цих обставин кримінальне засудження за розкриття конфіденційної інформації провадження з опіки є втручанням у право заявниці за статтею 10 Конвенції (див. *mutatis mutandis*, *Stoll*, § 46–47, 108; *Ricci*, § 42; *Bédat*, § 44, 47 та 55, цитовані вище) (пункт 77 рішення).

Суд зазначив, що в цій справі правовий спір виник між родиною заявниці й родиною дитини по лінії батька стосовно опіки та піклування над неповнолітньою дитиною, яка втратила своїх батьків у ДТП. Справа привернула увагу ЗМІ, поставивши під загрозу приватність дитини. Суд далі вказав, що, беручи участь в оскаржуваній телевізійній програмі та обговоренні, заявниця, зокрема, вказувала на недоліки у розгляді справи про опіку над дитиною, які також були визнані Міністерством, і брала участь в обговоренні питань, що мають суспільний інтерес,

зокрема належного функціонування системи проваджень з догляду за дітьми (порівняйте *Bédát*, цит. вище, § 55) (пункт 103 рішення).

Тому в цій справі право заявниці на інформування громадськості про стверджені недоліки в розгляді національними органами справи про опіку дитини конкурувало з правом дитини на приватність, зокрема її особистості, що підлягає захисту, а також заборонаю розголошення інформації без дозволу, що була розкрита в ході провадження з опіки. Суд вже вирішував питання стосовно розкриття конфіденційної інформації хоча за обставин, відмінних від обставин у цій справі (див. *Stoll*, § 108; *Bédát*, § 55; *Ricci*, § 54, всі цит. вище, та *Pinto Coelho v. Portugal*, no. 28439/08, § 36, 28 червня 2011 року) (пункт 104 рішення).

На думку Суду, схожа логіка має застосовуватись у справах, які, як і ця справа, стосувалися розкриття особистості дитини та персональних даних в ЗМІ чи на телебаченні в рамках провадження з опіки. Якщо провадження провадилось закрито, можна розумно очікувати, що розкрита в ході такої справи інформація буде залишатись конфіденційною. Суд зауважив, що діти, особливо неповнолітні, мають невеликий або не мають взагалі практичного контролю над використанням своїх персональних даних, що включає неможливість оскаржити чи зрозуміти питання, за яких їхня згода, якби вони були дорослими, вимагалась (пункт 105 рішення).

В цьому аспекті національні органи влади мають ретельніше урівноважувати право на свободу висловлення своїх коментарів стосовно питання, що має суспільний інтерес, і необхідності захисту найкращих інтересів дитини та прав дитини. При цьому, органи влади мають враховувати конкретні обставини справи із врахуванням того, щоб насамперед бралися до уваги найкращі інтереси дитини, що означає, що інтереси дитини мають високий пріоритет, а не є лише одним із міркувань. Таким чином, має надаватись більша вага тому, що служить найкращим інтересам дитини, особливо коли та чи інша дія має беззаперечний вплив на дитину (пункт 106 рішення).

Проте в рішеннях національних судів жодне з міркувань, що впливають з прецедентної практики стосовно конкуруючих інтересів і поведінки заявниці, не було збалансовано з урахуванням конкуруючої необхідності у захисті особистості дитини та приватності через забезпечення конфіденційності провадження з опіки шляхом застосування кримінального права, обвинувачення та засудження заявниці за пунктом 1 статті 305 Кримінального кодексу (пункт 107 рішення).

Так, муніципальний суд, чії висновки прийняли та підтримали вищестоящі суди, не розглянув, чи пов'язана ця справа з питанням, що стосується суспільного інтересу, і якщо так, то як саме заявниця брала участь в обговоренні, яке могло б сприяти вирішенню питань, що мають суспільний інтерес. У зв'язку із цим Суд підкреслив, що конфіденційність провадження з опіки не може бути захищена будь-якою ціною. Як і в інших випадках, коли конфіденційність відіграє важливу роль (див. *Stoll*, цит. вище, § 128, стосовно дипломатичної таємниці, *Bédát*, цит. вище,

§ 64, стосовно таємниці судових розслідувань), різні аспекти конкретної справи мають бути враховані, а інтереси, про які йдеться, мають бути урівноважені один з одним (пункт 108 рішення).

Суд нагадав, що коментарі стосовно функціонування системи, яка покликана вирішувати питання прав та долі дітей тією мірою, що стосується питань, які мають суспільний інтерес, мають користуватися високим ступенем захисту свободи вираження поглядів. Натомість у цій справі коментарі мають розглядатися в контексті необхідності захисту приватного життя дитини, навіть якщо вона лише дитина, включаючи її особистість та цінності, пов'язані з її добробутом, особистісним розвитком, психологічною недоторканністю та стосунками з іншими людьми, зокрема членами родини, беручи до уваги найкращі інтереси дитини (пункт 109 рішення).

Більше того, незважаючи на конкретний запит заявниці щодо цього, суд відмовився розглянути питання, чи була основна інформація, висвітлена на телебаченні, вже відома суспільству, і що в деяких випадках самі органи влади визнали за необхідне поінформувати ЗМІ про певні аспекти сімейного спору та відповідного провадження. Дійсно, частина цієї інформації була розкрита директором соціального центру у 2008 році, який навіть публічно висловив свої думки стосовно кращого рішення в контексті прав опіки над дитиною в телевізійній програмі (пункт 110 рішення).

Відповідно, оскаржуваний телевізійний сюжет, в якому заявниця брала участь, головним чином не висвітлював жодної інформації, яка ще не була відома суспільству. Крім цього, ім'я дитини та імена інших залучених до справи осіб вже були відомі з інших сюжетів медіа, як і деталі стосовно суті та ходу провадження щодо опіки над дитиною. Незважаючи на те, що деякі елементи інформації, про яку йдеться, вже відомі суспільству, подальше поширення «суспільної інформації» все ще не було збалансовано з міркуваннями приватного життя дитини. У зв'язку з цим Суд підкреслив, що стверджуване втручання у приватне життя дитини не може саме собою виправдовуватись тим фактом, що інформація про неї та провадження з опіки вже були відомі суспільству без врахування того, яким чином вони були отримані (пункт 111 рішення).

Вирішуючи питання відповідних інтересів та поведінки заявниці, Суд визнав за важливе зауважити, що її участь в оскаржуваному репортажі не може розглядатись окремо. Її варто розглядати в більш широкому контексті висвітлення в ЗМІ питань, що обговорювались. Однак, незважаючи на неодноразові клопотання заявниці про збір доказів щодо цього, муніципальний суд не визначив роль журналістів у розголошенні конфіденційної інформації. У зв'язку з цим, важливо наголосити, що згідно з національним законодавством та відповідними положеннями журналістської етики журналісти, які беруть участь у підготовці телевізійної програми мають важливий обов'язок забезпечувати, щоб конфіденційна інформація про дитину не була розголошена. Натомість муніципальний суд не заслухав показання журналістів задля з'ясування того,

які поради вони надали заявниці та за яких обставин конфіденційна інформація була зафіксована і пізніше відтворена в сюжеті (пункт 113 рішення).

ЄСПЛ також зауважив, що національні суди не врахували, що участь заявниці в оскаржуваному сюжеті не була направлена на задоволення цікавості певної аудиторії про деталі життя деяких осіб. Дійсно, як зазначив муніципальний суд, заявниця діяла за доброю волею для захисту інтересів дитини шляхом ініціювання питань щодо недоліків в діяльності органів опіки (див. *mutatis mutandis*, *Juppala v. Finland*, по. 18620/03, § 44–45, 2 грудня 2008 року) (пункт 114 рішення).

З обґрунтування національних судів вбачалося, що вищенаведені міркування не були взяті до уваги головним чином через формальний підхід до поняття конфіденційності провадження, захищеного пунктом 1 статті 305 Кримінального кодексу (пункт 115 рішення).

На думку Суду, такий формальний підхід національних судів всупереч вимогам прецедентного права Суду призвів до непроведення належного розгляду того, чи було втручання у права за статтею 10 Конвенції обґрунтованим (порівняйте *Görmüş and Others*, цит. вище, § 65–66) (пункт 116 рішення).

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (право на свободу вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 10 вересня 2020 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 11 КОНВЕНЦІЇ (СВОБОДА ЗІБРАНЬ ТА ОБ'ЄДНАНЬ)

YORDANOVI v. Bulgaria (№11157/11)

Обставини справи

Справа стосувалася скарги двох заявників щодо кримінального провадження, порушеного проти них за спробу створення політичної партії на релігійній основі. Вони скаржилися на невиправдане втручання у їхнє право на свободу об'єднання, а також на дискримінацію щодо них.

Заявники у справі є бізнесменами і належать до турецько-мусульманської меншини в Болгарії. У 2008 році заявники створили та зареєстрували асоціацію для інтеграції турецькомовного населення у Болгарії.

У червні 2009 року заявники вирішили встановити на земельній ділянці, що належала їм на праві власності, пам'ятник, вшанувавши пам'ять мусульманських та християнських солдатів, загиблих під час російсько-турецької війни 1877–1878 років (що призвело до здобуття Болгарією незалежності від Османської імперії).

У липні 2009 року обласна інспекція з питань будівництва вимагала припинити будівельні роботи.

Заявники вирішили створити політичну партію «Мусульманський демократичний союз».

26 вересня 2009 року (наприкінці Рамадану) у центрі села Слов'яново було заплановано проведення установчого з'їзду.

Вранці того ж дня працівники правоохоронних органів повідомили першого заявника, що проведення таких зборів без встановленої законом процедури є незаконним.

26 вересня 2009 року в центрі села Слов'яново зібралося кілька сотень людей. Працівник муніципалітету Попово вручив першому заявникові рішення про розгін зібрання через відсутність попереднього повідомлення про це. Проте зібрання тривало ще приблизно п'ятнадцять хвилин, впродовж яких було проголосовано за створення партії, прийняття її статуту та обрано членів до її керівних органів. Відразу після цього відбулася пресконференція.

За твердженням Уряду, під час пресконференції заявники вказували, що партія створена з метою «захисту прав мусульман в Болгарії» і що «держава [нічого] не робила для мусульман в Болгарії» (яких Болгарія офіційно не визнала турецькою меншиною), і що «[було] помилкою представляти Болгарію в Європі як єдину державу». Упродовж наступних днів районна прокуратура порушила кримінальне провадження проти заявників за створення політичної організації на релігійній основі – злочин, передбачений статтею 166 Кримінального кодексу, і за порушення громадського порядку будівництвом пам'ятника. Першого заявника також звинуватили у проведенні несанкціонованого зібрання – правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачена пунктом 2 статті 174а

зазначеного Кодексу, у зв'язку з продовженням зібрання, на якому було створено політичну партію, незважаючи на рішення міського голови про заборону.

1 вересня 2010 року районний суд визнав двох заявників винними у створенні політичної партії на релігійній основі, в порушення статті 166 Кримінального кодексу. Суд призначив першому заявникові покарання у вигляді одного року позбавлення волі умовно. Другого заявника суд визнав таким, який не підлягає кримінальній відповідальності, та зобов'язав сплатити штраф у розмірі 4000 болгарських левів (BGN) (2045 євро). Суд також визнав першого заявника винним у неприпиненні зібрання, забороненого міським головою, на порушення пункту 2 статті 174а Кримінального кодексу та призначив покарання у виді шести місяців умовно.

Суд виправдав заявників за обвинуваченням у порушенні громадського порядку. Заявники оскаржили вирок в апеляційному порядку, однак їхня скарга була відхилена. Апеляційний суд зазначив, що вимога до членів партії прийняти ісламські цінності означала, що партія мала б «релігійну основу». Однак апеляційний суд встановив, що дії слід перекваліфікувати як замах на злочин з огляду на те, що створення партії не було завершено.

Оцінка Суду

Суд мав з'ясувати, чи було необхідним у демократичному суспільстві порушення кримінального провадження проти заявників за спробу створити партію на порушення статті 166 Кримінального кодексу.

Не беручи до уваги оцінку болгарських судів, чи ця політична партія могла вважатись як така, що має «релігійну основу», Суд висловив серйозні сумніви щодо необхідності кримінальних санкцій в доповнення до заборони таких партій.

Кримінальне засудження є одним із найсерйозніших форм втручання у право особи на свободу вираження поглядів. Це також стосується і права на свободу об'єднання, однією з цілей якого був захист думок та свобода їх висловлювання, особливо щодо політичних партій.

Суд зазначив, що заявники не завершили необхідну процедуру реєстрації політичної партії. Юридичним наслідком таких дій було те, що партія не могла ні існувати, ні займатися жодною діяльністю. Результат, досягнутий органами державної влади, а саме мирне співіснування етнічних та релігійних груп у Болгарії, може бути досягнутий за допомогою такої процедури, а у цій справі – шляхом відмови у реєстрації потенційної політичної партії.

Далі Суд зазначив, що органи державної влади мають можливість розпустити партію, якщо Конституційний суд визнає її неконституційною. ЄСПЛ не побачив жодної причини, чому за обставин цієї справи, було необхідним саме порушення кримінального провадження, а не вжиття інших можливих заходів.

Крім цього, стаття 166 Кримінального кодексу 1968 року була прийнята в епоху комунізму не з метою запобігання релігійній громаді використовувати демократичні інститути для приходу до влади на шкоду іншим, а навпаки, мала

на меті виключити будь-яку можливу повторну появу так званих капіталістичних партій, а не захист релігійної та етнічної толерантності у Болгарії.

Ураховуючи наведене, Суд дійшов висновку, що кримінальне провадження проти заявників за спробу створення політичної партії на релігійній основі не було необхідним у демократичному суспільстві, а отже, порушило статтю 11 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 3 вересня 2020 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 14 КОНВЕНЦІЇ (ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ)

G.L. v. Italy (№59751/15)

Обставини справи

Справа стосувалася неспроможності молодшої дівчини (Г. Л.), яка страждала на аутизм, отримати спеціалізовану допомогу в навчанні під час перших двох років здобуття нею початкової освіти (між 2010 та 2012 роками) при тому, що така підтримка була передбачена законом.

З 2007 року, часу початку з навчання в дитячому садочку, Г. Л. отримувала допомогу в навчанні протягом 24 годин на тиждень від спеціалізованого вчителя, що було передбачено відповідним законом, з метою покращення її інтеграції та соціалізації як у школі, так і в класній кімнаті, а також її самостійності.

Однак така спеціалізована допомога була припинена під час її першого року навчання в початковій школі (2010–2011 роки), по завершенні якого Г. Л. було залишено на ще один рік навчання. В серпні 2011 та січні 2012 років батьки дівчинки двічі звертались до місцевої влади з проханням про надання їй доньці спеціалізованої допомоги, яка була передбачена законом, проте державний орган влади не відповів на їхнє прохання.

З січня 2012 року батьки дівчинки сплачували за спеціалізовану допомогу своїй доньці за власні кошти, щоб вона мала змогу отримати підтримку в навчанні. Два місяці потому органи влади поінформували батьків про труднощі у поновленні спеціалізованої допомоги, яка була передбачена державою.

У травні 2012 року батьки звернулись до адміністративного суду та вимагали відшкодування шкоди за недотримання її права на отримання спеціалізованої допомоги, передбаченої законом. Це клопотання було відхилено в листопаді 2012 року. Скарга батьків заявниці на це рішення була відхилена в травні 2015 року.

Оцінка Суду

Італійська правова система гарантувала право на освіту дітям з особливими потребами шляхом інклюзивної освіти в основних школах. В Італії всі діти навчались в школах одного типу і на весь період обов'язкової освіти діти з особливими потребами були інтегровані до звичайних класів державних шкіл, і держава запровадила психолого-педагогічні служби для забезпечення присутності в таких класах допоміжного вчителя, який координував роботу помічників, працюючи з класним керівником та розділяючи відповідальність за клас. Проте в цій справі Г. Л. скаржилась, що вона два роки не отримувала спеціалізованої допомоги, передбаченої законом.

Що стосується відмови органів влади у наданні Г. Л. спеціалізованої допомоги між 2010 та 2012 роками, Уряд зазначав, що органи влади не мали достатніх

фінансових ресурсів; адміністрація школи за власний рахунок запровадила спеціалізовану допомогу, що надавалась працівниками школи. Згідно з наявною в матеріалах справи інформацією, школа витратила 476,56 євро за послуги, що були надані шістьма людьми протягом одного шкільного року.

ЄСПЛ дійшов висновку, що Г. Л. не могла продовжувати відвідування початкової школи за умов, рівноцінних умовам, якими користуються учні, які не мають особливих потреб, і ця різниця у ставленні зумовлена її інвалідністю. Тому, протягом двох шкільних років, окрім приватної допомоги, яку оплачували батьки дівчинки, і наступних заходів працівників школи, про які Уряд не надав жодних деталей, Г. Л. не отримувала спеціалізованої допомоги, яку вправі отримувати і яка б давала їй можливість здобувати шкільну освіту та користуватися соціальними послугами на тих самих умовах, що й інші учні.

Адміністративні суди, які вирішували справу, взяли до уваги відсутність фінансових ресурсів як причину ненадання спеціалізованої допомоги без розгляду того, чи дотримали державні органи справедливого балансу між освітніми потребами Г. Л. та обмеженою можливістю адміністрації школи відповідати їм, або чи були твердження Г. Л. про дискримінацію обґрунтованими. Зокрема, вони не з'ясували, чи обмеження бюджету, на що посилались органи влади, мали такий самий вплив на надання освіти для дітей, що не мали особливих потреб, як для дітей з інвалідністю.

ЄСПЛ визнав, беручи до уваги прийняту в Італії модель інклюзивної освіти, що всі учні відвідують одні й ті ж класи, а з огляду на прецедентну практику Касаційного суду всі бюджетні обмеження повинні мати рівноцінний вплив на положення про освіту як для учнів з особливими потребами, так і без них. ЄСПЛ також повторив, що згідно зі статтею 15 переглянутої Європейської соціальної хартії держави зобов'язані «сприяти повній соціальній інтеграції та участі у житті суспільства (осіб з особливими потребами), зокрема через засоби, які включають в себе технічну допомогу, спрямовану на подолання бар'єрів у спілкуванні та мобільності». Таким чином, Г. Л. мала би бути забезпечена спеціалізованою допомогою для сприяння її самостійності та особистої комунікації, і також для покращення її навчання, взаємодії з іншими та інтеграції в школі, задля уникнення ризику маргіналізації.

Органи влади не намагались визначити дійсні потреби дівчинки та надати підтримку з метою забезпечення продовження отримання нею початкової освіти за умов, наскільки це можливо, рівноцінних тим, у яких навчались інші діти, які відвідували цю ж школу, без накладення непропорційного чи надмірного тягаря на адміністрацію навчального закладу.

Дискримінація, якої зазнала дівчинка, була ще серйознішою, оскільки мала місце на стадії початкової освіти, яка формувала основу навчання дитини та соціальної інтеграції, надаючи їй можливість отримати свій перший досвід спільного проживання в суспільстві, що є обов'язковим для більшості країн. Тому Уряд не продемонстрував, що національні органи влади діяли з належною ретельністю для забезпечення можливості Г. Л. реалізувати своє право на освіту

на рівних умовах з іншими учнями та дотримання справедливого балансу між конкуруючими інтересами. Таким чином, було порушено статтю 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції.

Висновок

Порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації) взятої разом зі статтею 2 Першого протоколу до Конвенції (право на освіту).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 10 вересня 2020 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 1 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ ДО КОНВЕНЦІЇ (ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ)

ARZAMAZOVA v. The Republic of Moldova (№ 38639/14)

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявниці на свавільне позбавлення її права власності на будівлю, яку вона придбала у місцевої ради без сплати компенсації.

Заявниця у 2004 році придбала будівлю, яка колись використовувалася для сільських святкувань. Продаж був організований місцевою радою та мером і надалі схвалений окружною радою. Договір купівлі-продажу у встановленому порядку було нотаріально посвідчено на зареєстровано кадастровим органом.

Проте у 2007 році прокуратура звернулась із позовом до районного суду, вимагаючи визнання недійсним договору купівлі-продажу, оскільки будівлю було продано за надто низькою ціною, яка не відповідала ринковій вартості, та без проведення торгів, що не відповідало закону.

Після того, як суд першої інстанції двічі відмовив у задоволенні позову прокуратури з підстави спливу строків позовної давності, у 2013 році суд апеляційної інстанції визнав договір купівлі-продажу недійсним, встановивши, що органи влади помилились, продаючи будівлю, схвалюючи її продаж та зареєструвавши договір купівлі-продажу, оскільки будівля була частиною суспільного надбання, а тому не може бути відчужена жодним особам.

Заявниця подала касаційну скаргу, яку Верховний суд у 2014 році відхилив. Твердження заявниці про неприсудження апеляційним судом компенсації за вкладені в ремонт будівлі кошти було визнано неприйнятним.

Заявниця також звернулась із цивільним позовом до місцевої ради та прокуратури з вимогою про компенсацію коштів, вкладених в ремонт будівлі, проте її також було відхилено у 2019 році.

Після того, як заявниця звернулася з позовом до суду, проти неї було порушено кримінальне провадження за підозрою у злочинній змові з колишнім мером села, однак з того часу воно було припинене.

Оцінка Суду

ЄСПЛ визнав таке скасування права власності заявниці втручанням у її право власності, що має розглядатись як позбавлення власності, а тому абзац другий статті 1 Першого протоколу до Конвенції є застосовним у цій справі (пункт 46 рішення).

ЄСПЛ підкреслив, зокрема, що продаж будівлі був організований місцевою радою та мером селища, а пізніше схвалений окружною радою. Більше того, договір купівлі-продажу був нотаріально посвідчений, а право власності заявниці на будівлю було зареєстровано кадастровим органом. Згідно з рішенням апеляційного суду, всі перелічені вище органи влади допустили помилку

при відчуженні будівлі, схвалюючи та реєструючи угоду, оскільки будівля була частиною суспільного / громадського надбання. ЄСПЛ повторив, що відповідальність за ризик будь-якої помилки, допущеної державним органом, має нести держава, помилки якої не мають виправлятися за рахунок особи, якої це стосується (див. *Gashi v. Croatia*, no. 32457/05, § 40, 13 грудня 2007 року, та, *mutatis mutandis*, *Radchikov v. Russia*, no. 65582/01, § 50, 24 травня 2007 року) (пункт 51 рішення).

Суд надалі зауважив, що заявницю було позбавлено права власності без жодної компенсації. Національні суди зобов'язали місцеву владу селища повернути заявниці суму коштів, що була нею сплачена за будівлю в тому стані, в якому вона була до проведення ремонтних робіт, не взявши до уваги її вимог про компенсацію коштів за ремонт. При цьому суди вирішили, що заявниця має ініціювати новий етап провадження для отримання компенсації від влади селища. Суд підкреслив, що такий підхід, як видається, суперечить національному законодавству та практиці національних судів, що вимагає реституції без наступних дій (пункт 52 рішення).

ЄСПЛ також зауважив, що захист Уряду ґрунтувався на тому, що заявниця придбала будівлю на основі злочинної змови з колишнім мером селища. Уряд також вказав на два нових кримінальних розслідування, що були порушені проти неї. Суд підкреслив, що заявницю ніколи не було визнано винною в будь-якій злочинній змові з колишнім мером селища, і відзначив, що кримінальні справи про неї були порушені після подачі нею позову про компенсацію вартості проведеного ремонту у 2014 році до влади селища та прокуратури. Ці провадження так і не були завершені, а тому Суд зауважив, що вони не мають жодного значення в цій справі. В будь-якому випадку, факт того, що заявниця не була добросовісним набувачем у розумінні положень цивільного законодавства, не було доведено остаточним рішенням суду (пункт 53 рішення).

З цих міркувань Суд визнав за достатнє дійти висновку що умови, за яких заявницю було позбавлено її права власності на будівлю, наклало на неї індивідуальний та надмірний тягар, а органи влади не дотримали справедливого балансу між вимогами суспільного інтересу з одного боку та правом заявниці на мирне володіння своїм майном з іншого. З цих підстав ЄСПЛ констатував порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (пункти 54–55 рішення).

Висновок

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист права власності).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 4 серпня 2020 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

C.A. ZRT. AND T.R. v. Hungary (№№ 11599/14 та 11602/14)

Обставини справи

Справа стосувалася поправок до національного законодавства, за змістом яких заявників було позбавлено їх права користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення – узуфрукту.

Заявниками за об'єднаними заявами у цій справі є акціонерне товариство, зареєстроване відповідно до законодавства Угорщини, та Т. Р.

У період між 1995 та 2011 роками заявники набули права узуфрукту на підставі договорів, предметом яких є сільськогосподарські землі в Угорщині, укладених із угорськими землевласниками. Згідно з умовами договорів заявники набували права узуфрукту на різні періоди часу – від 50 років і до пожиттєвого права володіння відповідними землями. Ці права були офіційно зареєстровані в земельному кадастрі.

До 31 грудня 2001 року як національні фізичні та юридичні особи, так і іноземні фізичні та юридичні особи мали змогу укласти договори з набуття права узуфрукту на землю сільськогосподарського призначення без жодних обмежень. Після цієї дати жодна іноземна особа не могла набути в Угорщині таких прав. Як пояснив Уряд, така зміна до законодавства призвела до збільшення кількості «прихованих» договорів, за допомогою яких іноземні фізичні та юридичні особи набували в Угорщині права узуфрукту.

З 1 січня 2013 року нові договори між фізичними особами – резидентами щодо встановлення *pro futuro* прав користування сільськогосподарськими землями були визнані недійсними внаслідок внесення змін до розділу 7 Закону № ССХІІІ про внесення змін до деяких законодавчих актів про сільське господарство, за винятком тих договорів, що були укладені між близькими родичами.

З метою припинення таких прав узуфрукту, набутих за допомогою «прихованих» договорів, парламент ухвалив Закон № ССХІІ від 2013 року «Про деякі положення та перехідні правила, що стосуються Закону № СХХІІ від 2013 року «Про операції із землями сільськогосподарського та лісового господарства» (надалі – Перехідний закон), який був оприлюднений 12 грудня 2013 року та набрав чинності 14 грудня 2013 року. Згідно зі статтею 108 Перехідного закону з 1 травня 2014 року всі права узуфрукту на землі сільськогосподарського призначення припиняються за винятком прав, що виникли згідно з укладеними між близькими родичами договорами.

Скасування реєстрації прав узуфрукту було здійснено згідно з чинними на той час нормами Закону № СХІІ 1997 року «Про Земельний кадастр» (далі – Закон про кадастр).

Права узуфрукту, якими були наділені заявники, у різні дати були виключені із земельного кадастру рішеннями декларативного характеру, ухваленими компетентними адміністративними органами відповідно до Перехідного закону,

оскільки перший заявник був юридичною особою, а другий заявник – не був близьким родичем власника землі.

В лютому 2014 року до Конституційного суду було подано низку конституційних скарг, зокрема і заявниками, з метою оскарження положень Перехідного закону. Скаржники вказували, що *ex lege*² припинення законно набутих прав узурфрукту без будь-якої компенсації чи перехідного періоду порушує конституційний принцип захисту права власності.

21 липня 2015 року Конституційний суд у своєму рішенні зауважив, що законодавець не запровадив виключних правил для компенсації договірним сторонам майнових збитків, що виникають внаслідок *ex lege* припинення прав узурфрукту та договорів про користування, що врегульовано Перехідним законом. Конституційний суд підкреслив, що, враховуючи різноманітність відповідних правовідносин, загальні норми цивільного права стосовно врегулювання спорів не здатні врегулювати всі можливі претензії між зацікавленими сторонами. Таким чином, через незапровадження законодавцем порядку врегулювання така законодавча прогалина була визнана неконституційною. Конституційний суд закликав законодавця врегулювати це питання не пізніше 1 грудня 2015 року. За наявною в Суду інформацією на 30 травня 2018 року такого компенсаційного механізму запроваджено ще не було.

Оцінка Суду

Суд зазначив, що між сторонами не було спору, що заявники були «позбавлені [свого] майна» у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист права власності) в розумінні другого речення статті 1 Першого протоколу до Конвенції в силу оскаржуваного законодавства. Суд не виявив підстав для іншого висновку (пункт 29 рішення).

Таке втручання повинно відповідати принципу законності та переслідувати законну мету засобами, які є розумно пропорційні переслідуючій меті (див. *Fábián v. Hungary* [ВП], заява № 78117/13, п. 65, рішення від 5 вересня 2017 року; *Béla Né Nagy v. Hungary* [ВП], заява № 53080/13, п. 113, рішення від 13 грудня 2016 року) (пункт 30 рішення).

Суд нагадав, що першою і найважливішою вимогою статті 1 Першого протоколу до Конвенції є те, що будь-яке втручання державного органу у мирне володіння майном має бути законним: друге речення першого пункту дозволяє позбавлення майна лише з урахуванням «умов, передбачених законом», а другий пункт визнає за державами право контролювати використання майна, застосовуючи «закони». Крім того, верховенство права, один із основоположних принципів демократичного суспільства, притаманне усім статтям Конвенції. Принцип законності також передбачає певний ступінь якості застосованих положень національного законодавства. У зв'язку із цим слід зазначити, що,

---

² Переклад з лат.: «по закону».

говорячи про «право», стаття 1 Першого протоколу до Конвенції посилається на ту саму концепцію, яка є застосовною у Конвенції при використанні цього терміна. Отже, правові норми, на яких ґрунтується втручання, повинні бути достатньо доступними, точними та передбачуваними при їх застосуванні. Зокрема, норма є передбачуваною, коли вона забезпечує захист від свавільного втручання державних органів. Таким чином, будь-яке втручання у мирне володіння майном має супроводжуватися процесуальними гарантіями, що надають відповідній фізичній чи юридичній особі розумну можливість представити свою справу перед компетентними органами влади з метою ефективного оскарження заходів, що втручаються у права, гарантовані цим положенням. Для з'ясування того, чи була дотримана така умова, необхідно комплексно проаналізувати застосовні судові та адміністративні процедури (див. *Lekić v. Slovenia* [ВП], заява № 36480/07, пункти 94–95, рішення від 11 грудня 2018 року, із подальшими посиланнями; див. також *Capital Bank AD v. Bulgaria*, заява № 49429/99, п. 134, ЄСПЛ 2005-XII) (пункт 32 рішення).

У цій справі Суд зазначив, що втручання полягало у застосуванні конкретних положень законодавства, а саме Перехідного закону, який набрав чинності 14 грудня 2013 року і був застосовним в цій справі. Сторони не оспорювали те, що положення національного законодавства, які забезпечували правове підґрунтя для оскаржуваного втручання, було доступним заявникам. Суд не знайшов підстав для іншого висновку (пункт 33 рішення).

Що стосується твердження заявників про відсутність передбачуваності законодавства, Суд вказав, що починаючи з 1 січня 2002 року жодна іноземна юридична або фізична особа не може набути нові договірні права узуфрукту в Угорщині; крім того, починаючи з 1 січня 2013 року договори між національними фізичними особами про встановлення нових прав узуфрукту, за винятком тих, що укладаються та між близькими родичами, були законодавчо визнані недійсними (пункт 35 рішення).

Нагадуючи, що ані Конвенція, ані протоколи до неї не заважають законодавчому органу втручатися в чинні договори (див. *Bäck v. Finland*, заява № 37598/97, п. 68, ЄСПЛ 2004-VIII), Суд не може дійти висновку, що розглядуване втручання було непередбачуваним стосовно цього, а отже, несумісним із принципом законності (пункт 36 рішення).

Проте, що стосується вимоги, закріпленої в практиці Суду, згідно якою втручання у мирне користування майном повинно супроводжуватись належними процесуальними гарантіями, що дозволяють заявникові ефективно оскаржувати такі заходи, Суд не може не відзначити відсутність комплексної компенсаційної схеми (пункт 37 рішення).

На таку законодавчу прогалину конкретно вказував Конституційний суд, який встановив граничний строк для законодавця з впровадження таких норм. Однак, за останніми наявними даними, жодного закону для виконання цього рішення прийнято не було (пункт 38 рішення).

На думку Суду така бездіяльність викликає сумніви в законності розгляданого втручання (див., *mutatis mutandis*, *Capital Bank AD v. Bulgaria*, процитоване вище, п. 139). Однак, ураховуючи обставини цієї справи, Суд не визнав за необхідне з'ясувати, чи мали заявники в своєму розпорядженні достатні процесуальні гарантії, оскільки, навіть припускаючи, що заявники їх мали, оскаржувані дії в будь-якому випадку порушують статтю 1 Першого протоколу до Конвенції з таких причин (пункт 39 рішення).

ЄСПЛ нагадав, що будь-яке втручання органів державної влади у мирне користування майном може бути виправданим лише у разі, якщо воно слугує законним суспільним (або загальним) інтересам. Відповідно до системи захисту, передбаченою Конвенцією, національні органи влади повинні провести первинну оцінку наявності проблеми, що викликає занепокоєння суспільства і вимагає вжиття заходів, що перешкоджають мирному володінню майном (див. *Bélané Nagy v. Hungary*, згадане вище, п. 113). Поняття «суспільний інтерес» обов'язково є широким. Суд вважає природним, що свобода розсуду, доступна законодавцю при здійсненні економічної політики, повинна бути широкою і буде поважати рішення законодавця щодо того, що «відповідає суспільним інтересам», тільки якщо це рішення не є явно необґрунтованим (див. *Jahn and Others v. Germany* [ВП], заява № 46720/99 та 2 інших, п. 91, ЄСПЛ 2005-VI) (пункт 41 рішення).

Щодо пропорційності втручання Суд нагадав, що втручання у мирне володіння майном має забезпечити «справедливий баланс» між вимогами загального інтересу суспільства та вимогами захисту основних прав особи. Зокрема, має існувати розумне співвідношення пропорційності між використовуваними засобами та метою, яку прагнуть досягти будь-яким заходом, що позбавляє людину її власності (див. *Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium*, рішення від 20 листопада 1995 року, п. 38, Серія A № 332; *Former King of Greece and Others v. Greece* [ВП], заява № 25701/94, пункти 89–90, ЄСПЛ 2000-XII; *Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], заява № 36813/97, п. 93, ЄСПЛ 2006-V). Визначаючи те, чи виконується ця вимога, Суд визнав, що держава користується широкою свободою розсуду як щодо вибору засобів примусового виконання, так і щодо встановлення виправданості наслідків виконання в загальних інтересах з метою досягнення мети відповідного закону (див. *Chassagnou and Others v. France* [ВП], заява № 25088/94 та 2 інші, п. 75, ЄСПЛ 1999-III) (пункт 45 рішення).

Та все ж Суд не може відмовитись від повноважень перегляду і має визначити, чи підтримувався необхідний баланс відповідно до права заявників на мирне користування своїм майном у розумінні першого речення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (див. справу *Jahn and Others*, згадане рішення вище, п. 93). Умови компенсації відповідно до законодавства є суттєвими для оцінки того, чи оскаржуваний захід дотримується необхідного справедливого балансу та, зокрема, чи не накладає він непропорційний тягар на заявників. У зв'язку з цим, вилучення майна без сплати суми, розумно пов'язаної з його вартістю, як правило, буде непропорційним втручанням, і повна відсутність компенсації може вважатися виправданим згідно зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції лише

у виняткових випадках (див. *The Holy Monasteries v. Greece*, рішення від 9 грудня 1994 року, п. 71, серія AN^o 301-A; *Former King of Greece and Others v. Greece*, згадане рішення вище, п. 89; *Turgut and Others v. Turkey*, заява № 1411/03, пункти 86–93, рішення від 8 липня 2008 року; *Şatir v. Turkey*, заява № 36192/03, п. 34, рішення від 10 березня 2009 року) (пункт 46 рішення).

Що стосується особистого тягара, якого зазнали заявники через оскаржуваний захід у цій справі, Суд спочатку зазначив, що заявники вже уклали довгострокові договори на користування земельною ділянкою у виді узуфрукту до введення в дію Перехідного закону і здійснювали сільськогосподарську діяльність на основі такого користування упродовж декількох років. *Ex lege* припинення права узуфрукту вплинуло на довгострокові правові відносини – угоди, що склали основне джерело прибутку заявників (пункт 49 рішення).

Далі Суд вважає доречним зазначити, що держава не надала можливості судового захисту або фінансової компенсації для урівноваження втручання, спричиненого оскаржуваним заходом. Конституційний суд визнав це упущення неконституційним і визначив граничний строк для виправлення ситуації до 31 грудня 2015 року, хоча після його спливу ситуацію виправлено не було (пункт 51 рішення).

В підсумку, беручи до уваги короткий перехідний період, відсутність будь-якої компенсаційної схеми та важливість прав узуфрукту для заявників, Суд дійшов висновку, що навіть із урахуванням широкої свободи розсуду таке втручання в права заявників було непропорційним переслідуючій меті, й наклало на них індивідуальний та надмірний тягар. Непропорційний захід, особливо без будь-якої компенсаційної схеми, не відповідає вимогам щодо захисту права власності відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції (див., *mutatis mutandis*, *Vékony v. Hungary*, заява № 65681/13, п. 35, рішення від 13 січня 2015 року; *Valle Pierimpiè Società Agricola S.p.a v. Italy*, заява № 46154/11, рішення від 23 вересня 2014 року, пункти 74–77) (пункт 53 рішення).

Висновок

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист права власності).

Рішення в цій справі ухвалене Комітетом і набуло статусу остаточного 1 вересня 2020 року.

BELOVA v. Russia (№ 33955/08)

Обставини справи

Справа стосувалась повернення майна відповідно до законів про добросовісне набуття. Майно, що було предметом спору, належало державі та перебувало в управлінні державної компанії. У 2003 році компанія передала це майно приватній особі як погашення боргу. Це майно було двічі відчужене, і у 2004 році його придбала заявниця. Кожна з процедур купівлі-продажу була зареєстрована в Управлінні з реєстрації майна, були видані відповідні правостановлюючі документи.

У 2012 році Агентство з державного майна (далі – агентство) звернулось до суду із вимогою про повернення майна для зимових Олімпійських ігор 2014 року. Після провадження на декількох рівнях юрисдикції Верховний суд остаточно не визнав заявницю добросовісним набувачем та скасував її право власності на оскаржуване майно.

У 2011 році, в межах іншого провадження, заявниця зверталась із проханням про проведення кадастрової зйомки цього майна. Після розгляду справи на двох рівнях юрисдикції, було розглянуто касаційну скаргу агентства. Заявниця вказувала на непоінформованість її про це провадження і просила суд відкласти судовий розгляд. Проте суд заслухав справу за її відсутності та вирішив, що земля належить державі і буде використана для будівництва готелю для розміщення членів Олімпійського комітету, розташованого поряд із заповідником для птахів.

Оцінка Суду

Щодо порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції

Суд встановив, що рішення про повернення заявницею майна становило втручання у її право на мирне володіння майном (див, *mutatis mutandis, Gladysheva*, цит. вище, § 52–59) (пункт 33 рішення).

ЄСПЛ також зауважив, що таке втручання було передбачено законом (пункт 34 рішення), та, як зауважили органи влади, переслідувало легітимну мету, оскільки держава мала намір повернути майно, яке вона втратила у зв'язку із неналежним управлінням для використання його для розміщення головної міжнародної спортивної події та захисту довкілля (пункт 35 рішення).

Щодо пропорційності такого втручання ЄСПЛ звернув увагу на таке.

ЄСПЛ нагадав, що втручання у мирне володіння майном має дотримувати справедливого балансу між загальними інтересами суспільства та правами особи. Це означає, що захід має бути як підходящим для досягнення такої мети, так і пропорційним їй. Необхідний баланс буде порушено у разі, якщо на особу, якої це стосується, буде покладено «індивідуальний та надмірний тягар» (див., серед інших прикладів, *James and Others v. the United Kingdom*, 21 лютого 1986 року, § 50, Series A no. 98). Органи влади мають бути здатні виправити свої

помилки, проте не у випадку, де особа, якої це стосується, буде нести непропорційний та надмірний тягар (див. *Vukušić v. Croatia*, no. 69735/11, § 64, 31 травня 2016 року, та справи, цитовані в ній). Пошук балансу відображений в структурі статті 1 Першого протоколу до Конвенції в цілому, незалежно від того, про які пункти йде мова: завжди має існувати розумне співвідношення між використовуваними засобами та переслідуваною метою. Для визначення того, чи існував такий баланс, необхідно загалом розглянути різні інтереси, про які йдеться (див. *Perdigão v. Portugal* [ВП], no. 24768/06, § 67–68, 16 листопада 2010 року), які можуть вимагати аналізу таких елементів, як умови компенсації та поведінки сторін спору, включно з використовуваними державою засобами та їх використанням, наприклад вимога органам влади діяти своєчасно, в належний спосіб та максимальною послідовністю (див. *mutatis mutandis, Beyeler v. Italy* [ВП], no. 33202/96, § 114, 120, ECHR 2000-I) (пункт 37 рішення).

ЄСПЛ знову нагадав, що «усунення раніше допущеної помилки не має створювати нових недоліків» і «особи, які добросовісно набули право власності, не мають нести тягар відповідальності, який по суті є тягарем держави» (див. *Pincová and Pinc v. the Czech Republic*, no. 36548/97, § 58, ECHR 2002-VIII) (пункт 38 рішення).

Щодо цієї справи ЄСПЛ дійшов висновку, що набувач майна має ретельно досліджувати його походження задля уникнення можливої конфіскації. ЄСПЛ погодився з Верховним судом, що якби заявниця виконала це, вона б дізналась, що майно, яке вона придбала, було предметом спору, і що перед купівлею Президія регіонального суду скасувала угоду між державною компанією та приватною особою. Більше того, заявницю мав би хвилювати той факт, що майно змінює власника вже втретє протягом року (пункт 41 рішення).

Крім цього, хоча держава не сплатила заявниці компенсації, нічого не вказувало на те, що вона не зможе пред'явити таку вимогу до осіб, які відповідальні за завдану їй шкоду (на відміну від *Gladysheva*, цит. вище, § 81) (пункт 42 рішення).

Насамкінець заявниця не пояснила, як вона використовувала майно, і тому Суд не міг дійти висновку, що її приватні інтереси переважали явно очевидні суспільні інтереси щодо проведення Олімпійських ігор і захисту природи (пункт 43 рішення).

З огляду на це на заявницю не було покладено надмірного тягаря, а тому статтю 1 Першого протоколу до Конвенції порушено не було.

Щодо порушення пункту 1 статті 6 Конвенції

ЄСПЛ не виявив сумнівів в автентичності судових повісток, наданих Урядом в цій справі. Однак не було надано жодної інформації про те, чи було їх доставлено заявниці чи її представнику (пункт 52 рішення).

Більше того, повістки були надіслані лише за вісім днів до судового засідання, що було недостатнім, оскільки заявниця та її адвокат проживали в інших містах, аніж розташовувався суд (порівняйте, *Shandrov*, цит. вище, § 29) (пункт 53 рішення).

ЄСПЛ констатував порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист права власності).

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 15 вересня 2020 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 3 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ ДО КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА ВІЛЬНІ ВИБОРИ)

POLITICAL PARTY "PATRIA" AND OTHERS v. The Republic of Moldova (№ 5113/15 та 14 інших)

Обставини справи

Справа стосувалася заборони партії-заявникові брати участь у парламентських виборах у 2014 року у зв'язку з фінансовими правопорушеннями.

Заявниками у справі є політична партія «Patria» та 14 кандидатів у її виборчому списку, які є громадянами Молдови.

27 листопада 2014 року, за три дні до виборів, національні суди задовольнили заяву Центральної виборчої комісії (далі – ЦВК) про виключення партії-заявника через те, що вона всупереч положенням національного виборчого законодавства використовувала незадекларовані кошти, включаючи гроші, що надійшли з-за кордону.

ЦВК здійснила такий крок після того, як на її адресу надійшов лист від керівника загальної інспекції поліції, який стверджував, що партія-заявник у своїй виборчій кампанії використала понад 8 млн молдавських леїв іноземного походження, що належали відомому політику й бізнесмену, кандидату за першим номером у списку партії-заявника. Він керував усім своїм бізнесом із Російської Федерації, а в 2012 році повернувся до Молдови та намагався створити дві політичні партії, які Міністерство юстиції відмовилося зареєструвати.

Іншим аргументом для виключення партії-заявника, який був прийнятий ЦВК та судами, було те, що партія-заявник, ймовірно, витратила понад 5 млн молдовських леїв незадекларованих коштів для придбання 11 автомобілів у травні 2014 року, а також пального та оплати наданих послуг мобільного зв'язку.

Суди не розглянули аргументи партії-заявника про необґрунтованість обвинувачень, оскільки автомобілі були придбані до того, як кандидат за першим номером у списку партії-заявника привіз 8 млн молдавських леїв до Молдови, і до початку виборчої кампанії, і що все пальне та мобільний зв'язок були сплачені з банківського рахунка партії-заявника. Суди також не розглянули аргумент, що ЦВК повідомила про це партію-заявника лише за 15 хвилин до початку судового засідання у справі 26 листопада 2014 року, чим порушила Регламент ЦВК, ускладнивши підготовку свого захисту партією-заявником.

Посилаючись на статтю 3 Першого протоколу до Конвенції (право на вільні вибори) та статтю 14 Конвенції (заборона дискримінації), заявники стверджували, що заборона партії-заявникові брати участь у виборах 2014 року була безпідставною та мала прихований мотив, а саме – усунути конкурента з високим рівнем популярності та підтримки у суспільстві.

Оцінка Суду

Скасування реєстрації партії було втручанням як у права партії, так і окремих заявників згідно зі статтею 3 Першого протоколу до Конвенції. Таке втручання ґрунтувалося на передбачуваних положеннях закону та переслідувало легітимну мету дотримання верховенства права та захисту належного функціонування демократії, що передбачало забезпечення рівних та справедливих умов для всіх кандидатів виборчої кампанії та гарантування свободи вираження думки на виборах.

Рішення про дискваліфікацію партії-заявника обґрунтоване насамперед тим, що остання використовувала для своєї агітації кошти іноземного походження, що належали заявнику – лідеру партії. Однак жодних доказів цьому твердженню працівники правоохоронних органів не надали; ні ЦВК, ні національні суди, які погодились із таким твердженням, не вимагали жодного доказу цього, і ухвалили рішення без будь-яких підстав та доказів.

Іншим аргументом щодо обґрунтованості дискваліфікації партії-заявника, що була прийнята ЦВК та національними судами, було те, що вона витратила незадекларовані гроші на придбання 11 автомобілів у травні 2014 року, а також на купівлю палива та оплату послуг мобільного зв'язку. Знову ж таки, доказів, які б підтверджували це твердження, поліція не надала, і їх не вимагали ані ЦВК, ані суди. Крім цього, заявник, лідер партії, під час провадження визнав, що він профінансував придбання 11 автомобілів, але ця купівля відбулася до того, як спірні іноземні кошти були завезені до Молдови, і до початку виборчої кампанії, не кажучи вже про те, що це мало місце до створення партії-заявника.

Окрім необґрунтованості обвинувачень проти партії-заявника, останній не було надано достатніх процесуальних гарантій проти свавілля. Зокрема, ЦВК проінформувала партію-заявника про слухання лише за 15 хвилин до цього, замість мінімум 20 годин, передбачених регламентом ЦВК, у зв'язку із чим партія-заявник була спантеличена і не підготовлена до слухання. Більше того, суди не звернули уваги на всі відповідні аргументи, партії-заявника і без сумніву прийняли необґрунтовані обвинувачення проти неї.

Таким чином, дискваліфікація партії-заявника від участі у виборах не була обґрунтована достатніми та належними доказами, провадження виборчої комісії та національних судів не надавали партії-заявникові достатньої гарантії проти свавілля, а рішення національних органів державної влади були необґрунтовані, а тому – свавільними.

Висновок

Порушення статті 3 Першого протоколу до Конвенції (право на вільні вибори).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 4 серпня 2020 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Рішення ЄСПЛ, ухвалені проти України

Стаття 3 Конвенції (заборона катування)

Стаття 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність)

Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)

Стаття 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту)

ZABOLOTNYY AND OTHERS v. Ukraine (№ 19574/09 та двоє інших): стверджене катування заявників працівниками правоохоронних органів, відсутність ефективного розслідування щодо цього, а також неналежні умови тримання під вартою – порушення статей 3 та 13 Конвенції.

SOKOLOVSKYY AND OTHERS v. Ukraine (№ 44047/09 та 4 інших): стверджене катування заявників працівниками правоохоронних органів, відсутність ефективного розслідування щодо цього, а також неналежні умови тримання під вартою; незафіксоване тримання під вартою – порушення статей 3, 5 та 13 Конвенції.

MINYAYLO AND OTHERS v. Ukraine (№ 59356/10 та 2 інших): стверджене катування заявників працівниками правоохоронних органів, відсутність ефективного розслідування щодо цього; надмірна тривалість провадження і незафіксоване тримання під вартою – порушення статей 3, 5, 6 Конвенції.

IVASHCHENKO v. Ukraine (№ 41303/11): поміщення заявника до металевої клітки під час судових засідань та необґрунтування «достатніми» і «належними» підставами досудового тримання заявника під вартою – порушення статей 3 та 5 Конвенції.

Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)

KOCHKINA AND KOCHKIN v. Ukraine (№ 46311/08 та 2973/10): невиконання рішення суду про реконструкцію прибудови до житла заявників – порушення статті 6 Конвенції.

Огляд рішень Європейського суду з прав людини (серпень – вересень 2020). Рішення за період з 01.08.2020 по 30.09.2020 / Відпов. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. – Київ, 2020. – 63 стор.

Застереження:

1. Огляд окремих судових рішень, зокрема й їх переклад, здійснюють працівники департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду з використанням матеріалів, розміщених на вебсайтах Європейського суду з прав людини:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>,

<https://hudoc.echr.coe.int>.

2. Огляд рішень здійснено з метою ознайомлення з їх коротким змістом. Для повного розуміння суті висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним на вебресурсах Європейського суду з прав людини.

3. Інформація має суто допоміжний та довідковий характер та не має на меті висвітлити суть усієї проблематики, яка вирішується відповідними судовими рішеннями.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua